

δίκην του Γαλιλαίου, το 1633. Στη Γαλιλία η Ιερά Εξέταση δεν απέκτησε ποτέ ισχύ και καταργήθηκε και τυπικά με τη Γαλλική Επανάσταση. Διάσημο θύμα της ήταν η Ιωάννα της Λοραίνης. Στην Ιταλία συνέχισε να υπάρχει μέχρι την ενοποίηση της χώρας. Διάσημο θύμα της μεσαιωνικής Ιεράς Εξέτασης ήταν ο Γιαν Χους, ο οποίος κάρη ως αιρετικός, επειδή κατήγγειλε την διαφθορά του ρωμαιοκαθολικού κλήρου, αλλά και τη συνθήκη να μη μεταλαμβάνουν οι πιστοί αίματος Κυρίου, παρά μόνο σώματος.

Ιεράπολη της Φρυγίας Πακατιανής (σημ. Pamukkale). Αρχαία πόλη, χτισμένη στη συμβολή του Λύκου με τον Μαϊάνδρο, σε ένα πλάτωμα που χαρακτηρίζεται από την παρουσία θερμών πηγών, πλούσιων σε ασβεστώδη ιζητάτα, τα οποία έδωσαν ένα χαρακτηριστικό άσπρο χρώμα στους γύρω απ' αυτή λόφους. Ο αρχικός πυρήνας της πόλης ήταν ένα ιερό του Απόλλωνα, χτισμένο για να εξυπηρετεί τους κατοίκους της γειτονικής Λαοδικείας, που επισκέπτονταν τις θερμές πηγές της περιοχής. Ο αρχικός οικισμός επεκτάθηκε από τους Περγαμηνούς βασιλείς, ως χώρος αναψυχής, και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα από τους Ρωμαίους. Μια σειρά σεισμών, με ισχυρότερο αυτόν του 60 μ.Χ., ισοπέδωσε ολοκληρωτικά την πόλη, η οποία τότε χτίστηκε τότε χτίστηκε στη σημερινή της μορφή, με τη βοήθεια του Νέρωνα. Κατά τον 2^ο-4^ο αι. οι θερμές πηγές της πόλης έγιναν πόλος έλξης για ολόκληρο τον ρωμαϊκό κόσμο και έτσι η πόλη γνώρισε μεγάλη άνθηση.

Με τη γενικότερη δημογραφική και οικονομική κάμψη του ρωμαϊκού κόσμου, από τα μέσα του 6^{ου} αι., επηρεάστηκε και η Ιεράπολη. Ο πληθυσμός της ελαττώθηκε και η οικονομική δραστηριότητα γνώρισε μεγάλη μείωση, ενδεικτικό της οποίας είναι ότι οι παλιές μεγαλοπρεπείς βασιλικές εγκαταλείπονται, λόγω αδυναμίας συντήρησης, και αντικαθίστανται από μικρότερους και ταπεινότερους ναούς. Στις αρχές του 7^{ου} αι. λεηλατήθηκε από τους Πέρσες και λίγο αργότερα καταστράφηκε από έναν ακόμη ισχυρό σεισμό, μετά τον οποίο μεταβάλλεται σε ένα μικρό πόλισμα. Αυτήν την περίοδο το μόνο που θυμίζει την ύπαρξή της είναι η περιοδική αναγραφή της

στους επισκοπικούς καταλόγους. Κατά τον 12^ο αι. η περιοχή θα βρεθεί στη γραμμή αντιπαράθεσης Βυζαντινών, Σελτζούκων και τουρκομανικών φύλων, με αποτέλεσμα να εγκαταλειφθεί και από τους τελευταίους κατοίκους της· έτσι στα 1190 οι άνδρες της τρίτης σταυροφορίας θα τη βρουν τελείως ερημωμένη. Στα ερείπιά της εγκαθίστανται Τουρκομάνοι νομάδες μέχρι που λίγο μετά τα μέσα του 14^{ου} αι. θα εγκαταλειφθεί οριστικά. Η πόλη θα ξανάρθει στο φως στα τέλη του 19^{ου} αι. χάρη στις ανασκαφές του Γερμανού αρχαιολόγου Carl Humann. Σήμερα είναι δημοφιλής τουριστικός προορισμός και η ρωμαϊκή πόλη από το 1988 έχει ανακηρυχθεί σε μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Η πόλη γίνεται γενικώς αποδεκτή ως η γενέτειρα του στωικού φιλοσόφου Επικτήτου.

Ιεράπολη, γενική όψη του Μαρτυρίου του Αποστόλου Φιλίππου

Εκκλησιαστική Ιστορία. Ο χριστιανισμός διαδόθηκε στην περιοχή από πολύ νωρίς. Ο Απόστολος Παύλος, αν και δεν πέρασε από την ίδια την Ιεράπολη, βρέθηκε σε εδάφη αρκετά κοντά σ' αυτήν, ενώ η Λαοδικεία, μία από τις Επτά Εκκλησίες της Αποκάλυψης, απέχει απ' αυτήν λίγα μόλις χιλιόμετρα. Κατά την παράδοση, τον χριστιανισμό στην πόλη διέδωσε ο Απόστολος Φίλιππος, ο οποίος μαρτύρησε και τάφηκε εκεί. Μέχρι τις αρχές του 4^{ου} αι. ο χριστιανισμός έχει επικρατήσει απόλυτα. Από πολύ νωρίς η πόλη είναι έδρα επισκόπου και μάλιστα τον θρόνο της εκόσμιον λαμπρές προσωπικότητες όπως ο Κλαύδιος Απολιναρίου και ο Παπίας, οι οποίοι διακρίθηκαν στον αγώνα εναντίον των αιρέσεων. Ο Ιουστινιανός, πριν από τα μέσα του 6^{ου} αι., την προάγει σε μητρόπολη, εποπεύουσα την επαρχία της Φρυγίας Καππατιανής (ή Πακατιανής):· έτσι, στις αρχές του 8^{ου} αι. έφτασε να αριθμεί 9 υποκείμενες επισκοπές.

Παρά την εξέχουσα θέση της στην εκκλησιαστική ιεραρχία, η ίδια η πόλη είναι γνωστό ότι δεν ήταν παρά ένα μικρό πόλισμα με φθίνοντα πληθυσμό. Έτσι, αν και συνεχίζει να απαντά στα διάφορα Τακτικά, ελάχιστοι από τους κατά καιρούς μητροπολίτες της μας είναι γνωστοί. Με την κατάρρευση της βυζαντινής κυριαρχίας στη Μ. Ασία γίνεται σύνθηος το φαινόμενο η εποπτεία της Ιεράπολης να ανατίθεται κατ' επίδοση σε ηπιοσόχωρους μητροπολίτες, μέχρι που τον 14^ο αι. απαλείφεται οριστικά από τα εκκλησιαστικά Τακτικά.

Επισκοπικοί κατάλογοι. Η σποραδικότητα των πληροφοριών και η συχνή σύγχυση μεταξύ της Ιεράπολης της Φρυγίας Πακατιανής και της Ιεράπολης Μαρκελλός († 167)· Κλαύδιος Απολιναρίου ο Απολογητής (τέλη 2^{ου} αι.)· Φλάκκος (325, Α' Οικουμενική σύνοδος, ενδέχεται να πρόκειται για τον επίσκοπο της Ιεράπολης Σαλουταρίας)· Λούκιος (σύνοδος του 394)· Αβενιάτιος (431, Γ' Οικουμενική σύνοδος)· Στέφανος (449, Αποτρική σύνοδος Εφέσου)· Αύζων (553, Ε' Οικουμενική σύνοδος)· Σισίνιος (680, Στ' Οικουμενική σύνοδος)· Νικόλαος (μέσα 8^{ου} αι.)· Νίκων (μέσα 9^{ου} αι.)· Ιγνάτιος (σύνοδοι του 869 και του 879)· Ιλαρίων (αρχές 10^{ου} αι.)· Κωνσταντίνος (περί το 1000)· Χριστόφορος (1072)· Φίλιππος (11^{ος} ή 12^{ος} αι.)· Γεώργιος (σύνοδος του 1166).

Αρχαιολογικά μνημεία. Πολλοί περιηγητές από τα τέλη του 17^{ου} αι. αναγνώρισαν την αξία της πόλεως από αρχαιολογικής απόψεως, όμως συστηματικές ανασκαφές άρχισαν μόλις στα μέσα του 20^{ου} αι. με την ίδρυση της ιταλικής αρχαιολογικής αποστολής στην Ιεράπολη (1957), χάρη στις εργασίες της οποίας έχει εντοπιστεί μεγάλος αριθμός αξιόλογων μνημείων. Το σημαντικότερο χριστιανικό μνημείο της πόλης είναι το Οκτάγωνικό Μαρτύριο, ο ναός που ήταν αφιερωμένος στον Απόστολο Φίλιππο. Οικοδομήθηκε στη θέση παλαιότερου ειδωλολατρικού

ναού στα τέλη του 4^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αι. και φαίνεται ότι επρόκειτο για μια ιδιαίτερος μνημειώδη κατασκευή. Πιθανότατα μετά από κάποιον ισχυρό σεισμό, τον 7^ο αι., στα δυτικά χτίστηκε μια μικρότερη εκκλησία και ο κυρίως ναός εγκαταλείφθηκε λόγω αδυναμίας συντήρησης [βλ. σχετικά P. Verzone, "Il Martirium ottagonο a Hierapolis di Frigia relazione preliminare", *Palladio* 10 (1960) 1-19].

Σε ένα ύψωμα προς τα ανατολικά της πόλης βρίσκεται το θέατρό της, ένα από τα καλύτερα διατηρημένα θέατρα της αρχαιότητας, ιδιαίτερα μεγάλο για το μέγεθος της πόλης, γεγονός που συνιστά ένδειξη του αριθμού των επισκεπτών που φιλοξενούσε. Στη σημερινή του μορφή πρέπει να χρονολογηθεί στους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ από τη διαμόρφωσή του συνάγεται ότι χρησιμοποιήθηκε και για θρησιαστικές. Έξω από την πόλη, στη βόρεια πλευρά της, σώζεται και ένα δεύτερο θέατρο, των ελληνιστικών χρόνων, στο οποίο έχουν σωθεί σπάνια ανάγλυφα με παραστάσεις από τον κύκλο του Διονύσου, του Απόλλωνα και της Άρτεμης.

Επίσης στην πόλη έχουν εντοπιστεί δύο νεκροπόλεις, μία στα ανατολικά και μία στα βόρεια αυτής, σε μεγάλο αριθμό (πάνω από 1000) και ποικιλία μορφών. Α.ΔΟΛ.

Βιβλιογραφία:

D'Andria, Fr., *Hierapolis di Frygia (Pamukkale). Guida Archeologica*, Istanbul: Missione Archeologica Italiana a Hierapolis-Ege Yayinlari, 2003. Mersich, N., "Hierapolis", στον τόμο *Phrygien und Pisidien*, [Tabula Imperii Byzantini, 7], Wien: Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften 1990, σ. 268-272. Ramsay, W., "Phrygia Orthodox and Heretics (400-800)", *Byz 4* (1931) 1-35. Ritti, Tullia, *Fonti letterarie ed epigrafiche*, Roma: Giorgio Bretschneider 1985. Ritti, Tullia, *Guida Epigrafica a Hierapolis di Frigia (Pamukkale)*, Istanbul: Missione Archeologica Italiana a Hierapolis-Ege Yayinlari 2006. Ζηζιούλας, Ιω., «Ιεράπολις», *ΘΗΕ*, 6 (1965) 761-763.

Ιεραποστολή. I. Ορολογία. II. Θεολογία. III. Ιστορία. IV. Σύγχρονη Πραγματικότητα. V. Επισημάνσεις για το Παρόν και το Μέλλον.

I. Ορολογία. Ο όρος δεν απαντά πριν από τον 19^ο αι., αλλά αποδίδει αναδρομικά μια πραγματικότητα αρχέγονη, που καταγράφεται ήδη στα καινοδιαθηκικά κείμενα, ενώ δεν λείπει ούτε από τα παλιοδιαθηκικά, στο περιβάλλον του ιουδαϊσμού. Παρομοίως, μαρτυρίες στις πηγές για

το έργο της ιεραποστολής απαντούν σε όλη την πατερική και εκκλησιαστική γραμματεία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Παραταύτα, συστηματική πραγμάτευση του ζητήματος της ιεραποστολής δεν εντοπίζει κανείς στους Πατέρες. Εντούτοις, η σιωπή των πηγών είναι εύλογη: υποδηλώνει ότι η ιεραποστολική δράση ήταν μια φυσική διαδικασία έκφρασης του εκκλησιαστικού γεγονότος, η ανάσα της Εκκλησίας προς τα έξω (ΑΓ²2009, 92· ΑΠ²2009, 27-42· ΕΒΠ 1999α, 3-5· 1999β, 8-9). Ακόμα όμως και εκεί που ιστορικά υπήρξαν οργανωμένες ιεραποστολικές εκπορεύσεις, ξεπερνώντας το επίπεδο του φυσικού, του αβίαστου, του ανοργάνωτου και αυθόρμητου, η έμφαση κατά την καταγραφή ήταν στη δράση καθεαυτή. Δεν διαθέτουμε συνεπώς σύγχρονες μεθοδολογικές πραγματείες περί αυτής της δράσης (ΗΒ 1965, sv), παρά μόνο σύγχρονες μας προσεγγίσεις (ΕΒΠ 2013).

Στις δυτικές Εκκλησίες έχει παραχθεί πολύ μεγαλύτερος όγκος θεωρητικών και μεθοδολογικών κειμένων σχετικά με την ιεραποστολή (ΗΒ 1969, 6-30). Αυτό συνδέεται ιδίως με την τεράστια ιεραποστολική ανάπτυξη που ακολούθησε την περίοδο των μεγάλων εξερευνήσεων, συσχετιζόμενη συχνά, αν και όχι απόλυτα, και με την αποικιοκρατική εξάπλωση της Δύσης (ΠΒ 2007, 59 κ.ε.). Έτσι, και η λέξη 'missio' χρησιμοποιείται με ιεραποστολική σημασία μόλις κατά τους νεότερους χρόνους, από τον 17^ο αι. και εντεύθεν (ΗΒ 1965, sv). Στα ελληνικά, ο εξελληνισμένος όρος 'μιοσιονάριος' χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει αρχικώς τους δυτικούς ιεραποστόλους που δρούσαν στην ελληνική επικράτεια, ενώ προτάθηκε επίσης ο όρος 'νεαπόστολος'. Εν τέλει, όμως, επικράτησε ο όρος 'ιεραπόστολος' / 'ιεραποστολή', που απέκτησε και διευρυνμένη σημασία (ΗΒ 1971, 90-128), και χαρακτήρισε τελικώς και τις Ορθόδοξες ιεραποστολές. Εξαιτίας επιφυλάξεων που δημιουργούσε η αρχική προέλευση και σύνδεση του όρου με συγκεκριμένη ιεραποστολική αντίληψη, προτείνεται εναλλακτικά η χρήση του όρου 'μαρτυρία' (ΠΒ 2007, 15-29· ΑΠ²2009, 27-42· ΕΒΠ 2013, 46)· πάντως ο όρος 'ιεραποστολή' είναι ο πλέον εύχρηστος και καθιερωμένος. Σταδιακά δε τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται μια νηφαλιότερη επανεκτίμηση

και της ίδιας της ιστορίας των δυτικών ιεραποστολών, που οδηγεί σε μια πιο διαφοροποιημένη προσέγγιση και μερική αποσύνδεση από τις πολιτικές των κρατών προέλευσης των ιεραποστόλων. Ο στόχος είναι να αποφευχθούν τα άκρα, είτε του εξαγιασμού είτε της δαιμονοποίησης, και να αποτιμηθεί νηφαλιότερα η ιεραποστολική προσπάθεια στο ιστορικό της συγκείμενο. Στο παρελθόν, μια ποικιλία ρηματικών και ονοματικών εκφράσεων περιέγραφε το έργο της ιεραποστολής. Πέρα από την προδρομική λέξη 'απόστολος' και τη γενικότερη έννοια της αποστολής (passim, π.χ. «καθώς απέσταλκέ με ο πατήρ, κάγω πέμπω ὑμᾶς», Ιω 20:21), στην ΚΔ γίνεται λόγος για «διακονία τοῦ λόγου» (Πραξ 6,4), που ήταν το έργο των αποστόλων, έναντι του «διακονεῖν τραπέζαις» (Πραξ 6:2), που ήταν το έργο των διακόνων. Η έκφραση «διαμαρτυρέσθαι», που εμπεριέχει την έννοια της μαρτυρίας απαντά πλειστάκις (Πραξ 8 : 25 «διὰ μαρτυρέσθαι καὶ λαλεῖν τὸν λόγον»· 20:21· 28:23). Επίσης, ενδεικτικά, «κηρύττειν» (Πραξ 9:20 «τὸν Ἰησοῦν»· 20:25 «τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», «καταγγέλλειν» (Πραξ 13:5· 15:36· 17:13 κ.α.), «εὐαγγελίζεσθαι» (Λκ 4:18· 1 Κορ 1:17) και πολλές περιφράσεις. Ο Χρυσόστομος μεταχειρίζεται συναφώς ακόμα μεγαλύτερη ποικιλία ρημάτων: «διδάσκειν», «ἐπιστομίζειν», «νουθετεῖν», «οἰκοδομεῖν», «φροντίζειν», «κηδεσθαι», «μεριμνᾶν», «ἐπίστασθαι», κ.ά. (ΕΒΠ 2013, 44), μέρος μόνο των οποίων παραπέμπε σε ρηματική διδασκαλία. Τούτο, διότι την εποχή του Χρυσόστομου το κήρυγμα δεν ήταν πια πρωτόκοστο ως προς το περιεχόμενό του, αλλά υπήρχε χρεία πολυποικιλίας φροντίδας για να εμπεδωθεί στη ζωή των πιστών.

II. Θεολογία.

Ιστορική επισκόπηση. Χαρακτηριστικό της Ορθόδοξης θεολογίας γενικότερα δεν είναι, θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς, οι πολύ μεγάλες διακυμάνσεις. Δεν θα μπορούσε να ισχύει κάπως διαφορετικά στη θεολογία και θεωρία της Ορθόδοξης ιεραποστολής. Παραταύτα, σε ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο, έχουν υπάρξει παραλλαγές διατυπώσεων που φανερώνουν και την εξέλιξη με τις αλλαγές των εποχών και την εμπειρία της πράξης. Καθώς οι θεολογικές διατυπώσεις δεν οργανώνονται χάριν της παιγνιώδους ανάγκης διαμόρφωσης ενός κλειστού συστήματος ιδεών, αλλά προκύπτουν από την αντιμετώπιση ζητημάτων που τίθενται εμπράκτως, ή ερωτημάτων που καλούν σε απάντηση, είναι γεγονός ότι ο οργανωμένος ιεραποστολικός προβληματισμός, μια θεωρητική ενατένιση της ιστορίας και μεθοδολογική οργάνωση της εμπειρίας, διατυπώθηκε, εν μέρει, χάρη στην επίμονη ιεραποστολική προβληματική που έθεταν οι δυτικές Εκκλησίες, όπου και κυριαρχούσε σε ικανό βαθμό η παρανόηση ότι η Ορθόδοξη Ανατολή δεν νοιαζόταν και δεν ασκούσε ιεραποστολικό έργο (ΗΒ²2007, 159). Τα πρώτα θεολογικά κείμενα για την ιεραποστολή, κείμενα της δεκαετίας του 1960, όντως φέρουν έναν απολογητικό τόνο ή διακρίνονται από την προσπάθεια να εμπεδωθεί η ιεραποστολική ιδέα στο Ορθόδοξο πλήρωμα [Πορευθέντες (1960-70) passim· ΗΒ²2007, 17-30· ΑΓ²2009, 53 κ.ε., κ.α.], αλλά και να αναδειχθεί σε διεθνές περιβάλλον η πραγματικότητα της Ορθόδοξης ιεραποστολής. Στην πορεία και πολύ ενωρίς, η ιεραποστολική θεολογία αυτονομείται

από την ανάγκη απολογητικής και οικοδομεί την ταυτότητά της αναζητώντας τις πηγές της όχι σε ένα διάλογο με την αντίστοιχη Δυτική, αλλά στη δική της παράδοση (ΑΓ²2009, 157· ΕΒΠ 2013, 53). Έτσι, ο κλάδος της Ιεραποστολικής επικεντρώθηκε στη σπουδή των Πατέρων, από όπου και άντλησε το βασικό διάγραμμα της συνόλης ιεραποστολικής θεολογίας (βλ. ΕΒΠ ΜΟΧΕ, λ. «Βουλγαράκης Ηλίας» και λ. «Ιεραποστολική»). Με την πρόοδο των τελευταίων δεκαετιών, η ιεραποστολική θεολογία όχι μόνο ξεπέρασε κάθε κίνδυνο μιμητισμού και αντιγραφής, αλλά και εμπολίωσε με γόνιμο τρόπο τον οικουμενικό διάλογο επιδρώντας και στην κατανόηση της ιεραποστολής από τη δυτική θεολογική σκέψη (ΠΒ 2007, 73-96· ΝΔ 2009, 53), σε μια πραγματική συνάντηση με αμοιβαία όφελν (πβ. και το νέο ιεραποστολικό ντοκουμέντο της CWME, 2013). **Επισκόπηση των θεμελιωδών θεολογικών εννοιών.** Ποια είναι όμως τα βασικά χαρακτηριστικά μιας ιεραποστολικής θεολογίας; Ας περάσουμε σε μια επισκόπηση των θεμελιωδών εννοιών: 1. Η Φυσιογνωμία της Ιεραποστολής. Αν σε μια παλιότερη και πιο ξύλινη θεολογική γλώσσα η ιεραποστολή είναι «εντολή» του Θεού, με αναφορά στο Mt 28:19 και παρά τη διαπίστωση ότι η ερμηνεία των Πατέρων δεν βλέπει επί το πλείστον έτσι αυτό το χωρίο, σε μια πιο σύγχρονη γλώσσα και θεολογική διατύπωση η ιεραποστολή είναι εσώτατη «ανάγκη». Η σύγχρονη αυτή γλώσσα της θεολογίας εδράζεται στη σύνολη, αρχαιότατη εκκλησιαστική και θεολογική παράδοση. Υπ' αυτό ακριβώς το πρίσμα θεωρεί ήδη το ζήτημα ο απόστολος των εθνών Παύλος: «Εὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται» (1 Κορ 9:16). Ενδεχομένως, αυτό το πέρασμα από την έννοια της «εντολής» στην έννοια της «εσωτερικής ανάγκης» και δίψας του πιστού ανθρώπου σχετίζεται με το πέρασμα από μια περισσότερο νομικιστική θεολογική γλώσσα σε μια πιο υπαρξιακή, μετά τη δεκαετία του 1960. Οι εξελίξεις αυτές στον θεολογικό στοχασμό είναι καταφανώς αλληλένδετες, όχι όμως με μίαν απολύτως αιτιώδη μεταξύ τους σχέση, αλλά και ως καρποί ενός ευρύτερου

Η Σύναξη των Δώδεκα Αποστόλων, οικόγραφια (18^{ος} αι.), μονή Πέτρου και Παύλου Κλεινοβού, Καλαμπάκα

πνευματικού περιβάλλοντος, του οποίου οι ρίζες φθάνουν στη δεκαετία του 1930. Εκτός από τον παραπάνω λόγο, συντρέχει επίσης άλλος ένας. Πρόκειται για την ίδια τη σταδιακή εμπέδωση της ιεραποστολικής ιδέας, και τη συνεπακόλουθη διαπίστωση ότι το έργο της ιεραποστολής δεν αποτελεί κάποιον ανησυχητικό και ύποπτο νεωτερισμό αλλά επανεύρεση των πηγών της πατερικής παράδοσης (HB 2007, 157).

Ιεραποστολή και Σωτηριολογία. Το έργο της ιεραποστολής συνιστά συμμετοχή του ανθρώπου στο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του, το σχέδιο της θείας οικονομίας. Το σωτηριολογικό ερώτημα συνδέεται αναπόφευκτα με το ζήτημα της ιεραποστολής. Αλλά οι απαντήσεις ποικίλλουν, και η ποικιλία αυτή είναι καθοριστική για τη φυσιογνωμία και τη σημασία του ιεραποστολικού έργου.

Ο σύγχρονός μας ιουδαϊσμός, για παράδειγμα, με την έμφασή του στη σύγκλιση των ορίων της εθνικότητας και της θρησκευτικής ταυτότητας, απαντά στο σωτηριολογικό ερώτημα εντελώς ανοικτά, ότι δηλαδή ο Θεός θα σώσει τους ανθρώπους ανάλογα με τη θρησκεία τους· κατά συνέπεια δεν χρειάζεται να ασκεί κανείς ιεραποστολή (IMFA, 2008). Όμως, η παλαιοδιαθηκική ιστορία του Ιωνά, στο ομώνυμο βιβλίο, συνιστά βαθύτερη και ουσιαστικά κατανόηση της έννοιας «σωτηρία», έξω από κάθε εξωτερική-δικανική παράσταση, και με μεγάλο ρεαλισμό ελάχιστη δε μεταφυσική, καθ' όσον όλα συντελούνται στον ιστορικό χρόνο. Για τον λόγο αυτό, η ένταση στο ερώτημα της σχέσης σωτηρίας και ιεραποστολής δεν έχει απαντηθεί ούτε από τον ιουδαϊσμό με πανομοιότυπο τρόπο σε όλες τις ιστορικές περιόδους· διότι κατά το παρελθόν και μέχρι περίπου τον 5^ο αι. και ο ιουδαϊσμός ασκούσε μια μορφής ιεραποστολή, έχοντας συνείδηση μεγαλύτερης οικουμενικότητας (ΕΒΠ 213, 322· JJ 1914, 1, 253-337). Αλλά και στο χριστιανικό περιβάλλον οι πολέμιοι της ιεραποστολής αναπτύσσουν κάποια παραπλήσια επιχειρηματολογία.

Υπάρχει όμως και η αντίθετη θεώρηση, ακραία ακρότατη, από τους πολέμιους της ιεραποστολής. Ο ισχυρισμός, δηλαδή, ότι ιεραποστολή δεν

χρειάζεται, επειδή ο Θεός προορίζει για τη σωτηρία τους εκλεκτούς Του, που ταυτίζονται με συγκεκριμένη θρησκευτική κοινότητα. Η θεώρηση αυτή σε καμία περίπτωση δεν συνιστά Ορθόδοξη προσέγγιση του γεγονότος της σωτηρίας και αν τυχόν απαντά σπανίως και μεταξύ Ορθοδόξων, δεν συνιστά παρά έκπτωση και ουσιαστικά παρανόηση και παρακράση του χριστιανικού μηνύματος.

Αυτή η άλλη πλευρά, που συνδέει πλήρως την ιεραποστολή, κατ' επέκταση τη μεταστροφή, με τη σωτηρία, επιδεικνύοντας μια περίκλι-

ση, θέλει επί της ουσίας επίσης να αντιποιηθεί, αλλά και να ιδιοποιηθεί τον ρόλο του Θεού κριτή. Τέτοιες συνδέσεις απηχούν μια καθαρά νομικιστική και τυπολατρική σκέψη αφενός, οδηγούν δε αφετέρου σε ακραίες φονταμενταλιστικές θεωρήσεις. Υποβιβάζουν πρακτικά την ιεραποστολή σε άγρα οπαδών, και τους ιεραποστολούς σε υπασπιστές ενός ανήλικου

και εξαρτώμενου Θεού, ενώ σε επίπεδο μεθοδολογίας τείνουν να δικαιώνουν τη χρήση κάθε μέσου χάριν ενός υπέρτερου ή άγιου σκοπού. Η λογική αποκλεισμού ανθρώπων από τη σωτηρία είναι κατά πολύ χειρότερη από κάθε άλλης μορφής διακριτικό κοινωνικό λόγο, που οδηγεί σε κοινωνικούς αποκλεισμούς, και στο βάθος του συνιστά εσχάτη μορφή ρατσισμού. Η θεολογία τονίζει την οικουμενικότητα της εν Χριστώ σωτηρίας (ΙΚ 1981). Η θεολογική μεσότης, που ταιριάζει με τον καταφατικό ομού και αποφαιτικό τρόπο της Ορθόδοξης θεολογίας, δέχεται αφενός ότι η σωτηρία πραγματοποιείται εν Εκκλησία, αλλά πάντως δεν συνδέει ευθέως τη θρησκευτική ταυτότητα του ανθρώπου με αυτήν. Αυτό το κάπως παράδοξο ή και οξύμωρο

είναι ένα ανοικτό ερμηνευτικά σχήμα, που επιτρέπει στον Θεό να μεριμνά και να εκτείνει την αγάπη Του σε όλους τους ανθρώπους, εφόσον «πάντας ανθρώπους θέλει σωθῆναι και εις επίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν» (Τιμ 1:2-4). Το δώρο του Θεού στον άνθρωπο παραμένει πάντως ακριβώς αυτό, η επίγνωση της Αλήθειας. Σε μια λοιπόν μη δικανική, αλλά βαθύτατα υπαρξιακή, οντολογική και ανθρωποκεντρική προσέγγιση του ζητήματος, ο άνθρωπος έχει κέρδος, συμφέρον και κίνητρο να γνωρίζει αυτήν την αλήθεια. Συνεπώς,

το έργο της ιεραποστολής παραμένει υποχρέωση των πιστών στο πλαίσιο της συναλληλίας και αγάπης τους για τον συνάνθρωπο· διότι η θεολογία και η πίστη δεν αποτελούν μόνο μια πραγματικότητα μεταφυσικής τάξης, αλλά συνιστούν «τέχνη του ζην». Ο άνθρωπος διψά για τη σπουδή και την πείρα αυτής της τέχνης, που φωτίζει την καθημερινότητά του, χωρίς να αποτελεί αέθριον μετάθεση μιας σωτηρίας στο απόπειρο μέλλον -κάτι που είχε προφανώς υπόψιν του και ο Καρλ Μαρξ, όταν διατύπωνε την πρόταση ότι «η θρησκεία είναι όπιο του λαού» (1843). Ο ρεαλισμός της Ορθόδοξης θεολογίας καλεί τον άνθρωπο να γνωρίσει την αλήθεια, που ταυτίζεται με την αγάπη, όχι μόνο θεωρητικά αλλά εντός του πλαισίου μιας απτής και συγκεκριμένης αγαπώσας κοινότητας, σπουδάζοντας βιωματικά και βιώνοντας εμπειρικά. Η κοινότητα αυτή είναι η Εκκλησία, το σώμα του Χριστού, η οποία αναμφίβολα δεν εξαντλείται στην ιστορική της διάσταση· εντούτοις, η ιστορικότητα παραμένει στοιχείο υψίστης σημασίας. Η Ορθόδοξη εκκλησιολογία συνδέεται άρρηκτα με τη χριστολογία, με το γεγονός της

ενανθρώπισης. Η ενσάρκωση του συνάνθρωπου Λόγου πραγματώνεται εν χρόνω και σε συγκεκριμένες συντεταγμένες. Ο Χριστός είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος, όπως αυτό ορίζεται από το δόγμα της Χαλκιδόνας, το οποίο συνεπιφέρει, μαζί με την πλήρη κατάφαση της ανθρωπίνης φύσης στο πρόσωπο του Θεανθρώπου, την αποδοχή και κατάφαση της Ιστορίας, όπως αυτή πραγματώνεται εν χρόνω. Η Ορθόδοξη εκκλησιολογία, όμως, δεν είναι ξένη και προς την πνευματολογία, την ελευθερία του Αγίου Πνεύματος, το οποίο «όπου θέλει πνεί, και την φωνήν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει» (Ιω 3:8). Ο άνθρωπος λοιπόν γνωρίζει, εμβαθύνει και σπουδάζει τον συγκεκριμένο δρόμο που οδηγεί στον Χριστό, αλλά δεν αποκλείει κανένα δρόμο σωτηρίας, την οποία αφήνει στα χέρια του Θεού. Ο ίδιος ο Χριστός παραμένει «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ιω 14:6). Ο Θεός λοιπόν δεν εγκλωβίζεται, το δε θέλημά Του παραμένει ανεξικνίαστο και το σωτηριολογικό ερώτημα ανοικτό, καθώς «δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἄβραμ» (Μτ 3:9· Λκ 3:8). Εξαιτίας αυτής της ρεαλιστικής κατανόησης του ζητήματος της σωτηρίας, η Ορθόδοξη θεολογία έχει αποφύγει τόσο το σκόπελο της κατάργησης της ελευθερίας που ενυπάρχει στο κατ' εικόνα ως δώρο Θεού, εφόσον ένας τυχόν νομικιστικός, τιμωρητικός δρόμος στη θεολογική σκέψη λειτουργεί εκβιαστικά, αλλά και την αφελή αντίληψη μιας αυτοματικής αποκατάστασης των πάντων που θα παραβίαζε την οντολογική αλήθεια και την υπαρξιακή επιλογή του κάθε ανθρώπινου προσώπου. Για τον λόγο αυτό, αφενός μεν υπάρχει χώρος για την ιεραποστολή, που γίνεται μοίρασμα, έκφραση αγάπης, κοινή διαδρομή και συζήτηση μεταξύ των ανθρώπων, αφετέρου αποφεύγεται η εναγώνια εκείνη τοποθέτηση, η λογική χειραγώγησης που θα επέβαλε στην ιεραποστολική μεθοδολογία ποικίλες πρακτικές εκβιασμού ενός υποχρεωτικού αποτελέσματος, το οποίο καταλήγει σε εκβιασμό της συνείδησης, και προσιδιάζει κατ' ουσίαν στη μαγεία, όχι στην ελευθερία των τέκνων του Θεού.

Οι Απόστολοι ξεκινούν για να κηρύξουν το Ευαγγέλιο, μικρογραφία χρ.., Très Riches Heures du Duc de Berry (μεταξύ 1411-1416), Ms. 65, f. 122v, Musée Condé, Chantilly (Παρισί)

Η νεωτερικότητα και η πολλαπλότητα της αλήθειας. Ήδη, εδώ και λίγες δεκαετίες, κατανοούμε τον κόσμο μας ως έναν μετανεωτερικό κόσμο (A-K-K 2011, 99-120· JCA 1994, 182). Όμως, η μετανεωτερικότητα δεν νοείται για τους περισσότερους μελετητές της ως ένα διάδοχο, κενωρισμένο σχήμα, αλλά ως μια πραγματικότητα που εμπεριέχει την κληρονομιά της προηγούμενης. Εξάλλου, η αναχώρηση από τη μετανεωτερικότητα έχει ήδη αρχίσει. Η αποσαφήνιση των όρων είναι σημαντική, αλλά δεν είναι σκοπός αυτού του λήμματος. Επιμένουμε, εντούτοις, στον όρο 'νεωτερικότερα', μια περίοδο που σχηματικά άρχεται με τον Διαφωτισμό, για να χαράξουμε κάποιες δομικότερες γραμμές, των οποίων τα κύρια χαρακτηριστικά είναι η εκκοσμίκευση, η ατομοκρατία και μια γενικότερη προσπάθεια απόθνηψης της θρησκείας στην ιδιωτική σφαίρα (πβ. ΠΒ 2007, 75-81). Οι ιδέες αυτές σχηματίζονται σε αλληπάλλους κυματισμούς, που διαπερνούν την προνεωτερική περίοδο, και των οποίων η πρώτη πηγή θα μπορούσε να αναζητηθεί στην ελληνική αρχαιότητα· ενώ η Αναγέννηση, η εκ νέου αυτή συνάντηση με την αρχαιότητα, συνιστά, σε μια πιο μακροϊστορική θεώρηση, ένα κύριο ορόσημο, που προετοιμάζει και όσα θα ακολουθήσουν. Ήδη στην αρχαία Αθήνα, με την πρώτη ανθρωποκεντρική στροφή της φιλοσοφίας, δύο συγκαιρινές θεωρήσεις επιχειρούν να δώσουν διαφορετική λύση στο ερώτημα της αλήθειας. Η σωματική θεώρηση επικεντρώνεται στην ενότητα, ενώ αυτή των σοφιστών στην πολλαπλότητα της αλήθειας. Η σημασία αυτών των δύο θεωρήσεων δεν εξαντλείται στον χώρο της φιλοσοφίας ή της σκέψης, της επιστήμης και του στοχασμού γενικότερα, αλλά επιδρά στη συγκρότηση των κοινωνιών, παράγοντας εκτός των άλλων και πολιτικά αποτελέσματα. Έτσι, και πέρα από τις προθέσεις ή και προβλέψεις των αρχικών εισηγητών φιλοσόφων, στην ιδέα της ενότητας, που προεκτείνεται σε μοναδικότητα της αλήθειας, επένδυναν περισσότεροι οι αυτοκρατορίες, ενώ στην ιδέα της πολλαπλότητας οι μεταγενέστερες δημοκρατίες. Υπό ένα τέτοιο πρίσμα, η ιδέα ενός Θεού απόλυτου, παντοδύναμου και

αποκλειστικού μοιάζει με κατάλοιπο άλλων εποχών, ιδέα αποθνηπτική στον σύγχρονο άνθρωπο. Εντούτοις, και η ιδέα της πολλαπλότητας οδήγησε σε αλληπάλπλα φιλοσοφικά ρεύματα και τάσεις, οι οποίες εκφράστηκαν και μέσω της τέχνης και της λογοτεχνίας, και συνδέονται με έναν αγνωστικισμό,

Η Πεντηκοστή, μικρογραφία χφ. Ευχολογίου (β' μισό 11^{ου} αι., προέλευση Γερμανία), Harley 2908, f. 69v, British Library (Λονδίνο)

υποκειμενισμό, σχετικισμό και με μια πολυπρισματικότητα που αγγίζει σε πολλές εκδοχές της τα όρια του κατακερματισμού. Η επιλογή των μικρών αφηγήσεων έναντι της μίας και μεγάλης είναι σε κάθε περίπτωση καταστασιακή, όπως αποδέχονται και οι εισηγητές του μεταμοντέρνου, με όλα τα πλεονεκτήματα του επιστημολογικού σχετικισμού. Απαντά όμως στην υπαρξιακή ανησυχία του ανθρώπου; Ή αναγκαιεί μιας αποσαφήνισης της απροσδιοριστίας, ειδήλλως τείνει να απολήγει σε έλλειψη νόηματος, ενδοχρήμων σε πεσιμισμό; Ανάμεσα στις δύο αυτές μείζονες θεωρήσεις, ιστορικά έχουν υπάρξει ποικίλοι συνδυασμοί και δημιουργικές συνθέσεις. Μια ιδιαίτερα δημιουργική συντελείται στον χώρο της θεολογίας και αφορά άμεσα τη χριστιανική ιεραποστολή. Την ονομάζουμε «δημιουργική», θεωρώντας ότι κατά βέλτιστο τρόπο συνδυάζει τις αρετές των δύο θεωρήσεων, ενώ σμικραίνει και σχεδόν εξαλείφει τα μειονεκτήματά τους. Η αλήθεια, λοιπόν, στο πλαίσιο της χριστιανικής πίστης δεν είναι μια ιδέα, αλλά ένα πρόσωπο, το πρόσωπο του Ιησού Χριστού, του ενανθρωπήσαντος Λόγου. Και δι' αυτού του προσώπου αποκαλύπτεται στον άνθρωπο ο τριαδικός Θεός. «Εγώ είμι ή όδός και ή αλήθεια και ή ζωή» (Ιω

14:6), λέει αυτοαναφορικά ο Χριστός, το επαναλαμβάνουμε, ο οποίος και αποκαλύπει τον Πατέρα. Στον Ορθόδοξο θεολογικό λόγο το πρόσωπο, δηλαδή η υπόσταση, η συγκεκριμένη ύπαρξη, προηγείται της ουσίας, και η υπαρξιακή προσέγγιση της ουσιοκρατίας. Η αλήθεια, συνεπώς, είναι προσωπική και είναι αλήθεια πίστωσης. Συνείπαι αυτής της παραδοχής, έναντι παλαιότερων εγχειρημάτων να αποδειχτεί η αλήθεια ή η ύπαρξη του Θεού, κατ' επίδραση της σχολαστικής θεολογίας, είναι ότι δεν ακυρώνεται, ούτε παραγράφεται η υπαρξιακή αλήθεια των προσώπων, των ανθρώπων υποκειμένων. Η ελεύθερη αποδοχή μιας αλήθειας πίστωσης συνεπάγεται και τον σεβασμό όσων έχουν μια διαφορετική θεώρηση στη ζωή. Κατ' αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται το κεκτημένο ενός σύνθετου και πλουραλιστικού κόσμου, ξένου προς κάθε μορφής ολοκληρωτισμό, και συνάμα ο άνθρωπος δεν παραιτείται από την επιθυμία του για ερμηνεία του κόσμου και κατ' επέκταση για αναζήτηση ταυτότητας. Έτσι, και ο πιστός άνθρωπος,

Ο Απόστολος Παύλος κηρύττει στη Βέροια (σύγχρονο ψηφιδωτό), Βέροια

πιστός με την έννοια ενός κατορθώματος ελευθερίας, μπορεί να εκφράζει τη βιωμένη πίστη του ως μοίρασμα της αγάπης, χωρίς αυτή η έκφραση να υποκρύπτει κάποιας μορφής διάθεση για χειραγώγηση του άλλου ή του πλησίον.

Το υποκείμενο ή ο φορέας της ιεραποστολής. Ο άνθρωπος γίνεται συμμετοχος και συνεργός στο έργο της θείας οικονομίας. Ο Θεός όμως είναι «ό ενεργών εν ύμιν και τό θέλιν και τό ενεργείν» (Φιλ 2:13). Ο Θεός, και δη στην Τριαδική Του διάσταση, είναι το κατεξοχήν υποκείμενο της ιεραποστολής, ο ενεργών το έργο της σωτηρίας. Η τριαδολογική κατανόηση της ιεραποστολής λύνει πολλά ζητήματα και μονομέρειες του παρελθόντος. Σε μια διαρκή ένταση μεταξύ χριστολογίας

και πνευματολογίας, που πρακτικά εκφράζεται ως ένταση μεταξύ θεσμών και χαρισματούχων, η τριαδολογική θεώρηση διασφαλίζει την ισορροπία. Αποφεύγεται ένας χριστομονισμός, που συνδέεται στις δυτικές παραδόσεις με την επικέντρωση σε μια εγκόσμια, θεσμική και ιδρυματική εκκλησιολογία. Η λειτουργία της εκκλησίας με τις ενδοϊστορικές δομές της έρχεται σε σύνθεση με την ελευθερία του Πνεύματος στην ισόρροπη αυτή ανάγνωση.

Ο Θεός είναι ο ενεργών τη σωτηρία, όμως ολόκληρη η κτίση μετέχει στο έργο της ιεραποστολής. «Οί ούρανοι διηγούνται δόξαν Θεού» (Ψλ 18). Πολλές είναι οι αναφορές στη συμμετοχή του ασράτου κόσμου, των αγγέλων και αγγελιαφόρων του Θεού. Ο αρχάγγελος Γαβριήλ ευαγγελίζεται τον ερχομό του Λόγου στην παρθένο Μαρία (Λκ 1:26-38), ενώ άγγελοι παρουσιάζονται και σε άλλες ευαγγελικές περικοπές, όπως και στις Πράξεις των Αποστόλων. Κατά τον ερχομό του Υιού του Ανθρώπου εν δόξει, ο Θεός «άποσταλεί τούς άγγέλους αυτού και έπισυνάξει τούς έκλεκτούς αυτού έκ των τεσσάρων άνέμων, άπ' άκρου τής γής έως άκρου ούρανοϋ» (Μκ 13:27). Συχνά στην αρχαία παράδοση μεταστροφές συνδέονται με σημεία, ενώ σε μεταγενέστερα χρόνια οι χριστιανοί απορούν γιατί δεν γίνονται πια θαύματα (ΕΒΠ, 2013, 124-127).

Η σημασία αυτής της κάπως παράδοξης για τα μάτια του ορθολογικού σύγχρονου ανθρώπου θεώρησης ίσως γίνεται καλύτερα αντιληπτή όταν γίνεται λόγος για συμμετοχή της κτίσης ως φύσης. Με κορυφωση τα τίμια δώρα στη Θεία Ευχαριστία, η φύση μετέχει με το στόρι και το αμπέλι, που είναι προϊόντα ζύμωσης και ανθρώπινης επεξεργασίας. Εδώ συμμετέχει ο φυσικός κόσμος με τους καρπούς της γης, ο ζωικός εκπροσωπούμενος από τους μύκητες χάρη στους οποίους επιτυγχάνεται η ζύμωση, και βέβαια το ανθρώπινο εργατικό χέρι (ΤΘ, 2010, 72-76). Ο άνθρωπος όμως είναι αυτός που προκρίνεται ως ο κατά προτίμηση συνεργάτης του Θεού. Και ως ένα βαθμό, η προσωπική βίωση και τελειότητα του δασκάλου της πίστης είναι ζητούμενη. Όμως, η κατανόηση της ζητούμενης τελειότητας είναι ευρύχωρη. Αγιότητα δεν σημαίνει αναμαρτυρία,

αλλά πορεία μετανοίας. Ο ιεραπόστολος είναι άνθρωπος εν πορεία. Ανθρωπίνως, λοιπόν, το υποκείμενο της ιεραποστολής δεν είναι οι αναμάρτιποι ή οι τελειωμένοι, αλλά είναι μια κοινότητα που αγιάζεται διαρκώς εν Χριστώ και εν Εκκλησία. Όπως ακριβώς στη θεία Λειτουργία προσφέρονται τα «ἅγια τοῖς ἁγίοις», υπό την έννοια ότι όλοι οι πιστοί αγιάζονται από την κοινωνία τους με τον Χριστό στο ἅγιο ποτήριο, έτσι όλοι οι πιστοί είναι δυναμικοί συνεργάτες του ιεραποστολικού έργου.

Ήδη στην ΠΔ, ως προεικόνισμα της οικουμενικότητας της εν Χριστώ σωτηρίας, υπάρχουν διδασκαλίες και ἀγγελιοί των εντολών και επιθυμιών του Θεού, που δεν ανήκουν στο ιουδαϊκό γένος. Έτσι, ως ἅγιοι τιμῶνται οι Ενώχ, Νώε, Μελχισεδέκ, Ιώβ, Ρουθ κ.ά. Παρομοίως, στο γενεαλογικό δέντρο του Χριστού, μνημονεύονται ως μόνες γυναίκες οι εξ εθνῶν προερχόμενες Θάμαρ, Ραχάβ, Ρουθ, Βηρσαβέε (Μτ 1:1-25). Χαρακτηριστική και η ευαγγελική επικέντρωση στην προσκύνηση των μάγων, την ίδια ώρα που ο βασιλεύς Ηρώδης ζητούσε να θανατώσει τον Χριστό (Μτ 2:1-12).

Ο λόγος του Χριστού, ότι «δύνανται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ», είναι απολύτως χαρακτηριστικός και εμπίπτει στο θέμα. Οι μεγάλοι Πατέρες συχνά μεταχειρίζονταν τα παραδείγματα των αρχαίων φιλοσόφων προκειμένου να διδάξουν. Ζώντες αλλόθρησκοι και ετερόδοξοι γίνονται ομολογητές της πίστης και κάποτε μάρτυρες. Ενδιαφέροντο, μεταξύ των πολλών της παράδοσης, ἄγνωστο παράδειγμα των σαμάνων που υποδέχτηκαν πανηγυρικά τον ἅγιο Ἰννοκέντιο Βενιαμίνωφ στην Αλάσκα, αναγνωρίζοντάς τον ως φορέα και κομιστή αληθείας (ΕΒΠ ΜΟΧΕ, λ. «Αλάσκα»).

Ὡς στοιχείο συμφωνίας της παράδοσης, καταγράφεται ότι ο κάθε πιστός ἔχει ετεροδοξική ευθύνη και αρμοδιότητα κατά το μέτρο της γνώσης, ικανότητας και προκοπής του. Ελάχιστες εξαιρέσεις μνημονεύονται, και κυρίως οφείλονται στην ἔγνοια μη τυχόν η πίστη διδασχθεί με τρόπο ακατάλληλο. (ΗΒ 1970· ΕΒΠ 2013, 297-325). Αν οι Πατέρες (και κατ' αναλογία και σύγχρονοι θεολόγοι) κάποτε μοιάζουν να θυμίζουν το ιεραποστολικό χρέος

ως εντολή, είναι διότι η χαμηλή ατογνωσία κάποιων στην πίστη δεν τους βοηθά να το αισθανθούν και να το αναδείξουν ως εσώτατη ανάγκη. Αν πάσχει η ιεραποστολική προδιάθεση, πάσχει η ίδια η πίστη. Πίστη και ζωή συνδέονται αδιαρέτως.

Το κίνητρο. Όπως λέγει ο απόστολος Παῦλος, «εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται» (Φιλ 1:18). Ο ίδιος καταγράφει στη συγκεκριμένη συνάφεια ποικίλα, ὅχι πάντα θετικά, κίνητρα ιεραποστολής, ανάμεσά τους την ἔριδα και το φθόνο. Και παρά το ότι μοιάζει να επικεντρώνεται στο τε-

Ο ιεραπόστολος David Brainerd κηρύσσει στους Ινδιάνους, εικονογραφία του 18^{ου} αι.

κό αποτέλεσμα, της πραγμάτωσης του ιεραποστολικού έργου, για το οποίο και καταγράφει τη χαρά του, αυτό δεν συμβαίνει παρά κατ' οικονομίαν και κατά χάριν. Επί της ουσίας, δεν είναι όλα τα κίνητρα κατάλληλα. Η μετοχή του ανθρώπου στο έργο της θείας οικονομίας προϋποθέτει συμμετοχή στη φιλάνθρωπη και αγαπτική στάση του Θεού προς τον κόσμο. «Ὅτις γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον» (Ιω 3:16). Το κίνητρο συνεπώς της ιεραποστολής δεν μπορεί παρά να είναι η ἀγάπη στις ποικίλες εκφάνσεις της (ΗΒ 22007, 31-35).

Εκοπός. Εσκατολογία. Ο σκοπός του έργου της ιεραποστολής συνδέεται αδιαμφισβήτητα με το έργο της θείας οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό δείκτης και προορισμός είναι η Βασιλεία των ουρανῶν, την οποία καταγγέλλουν [αναγγέλλουν] οι απόστολοι, και ὅχι κάποιος ατομικός παράδεισος μιας ιδιωτικής σωτηρίας. Το ὄραμα που εμπνέει τους πιστούς και τους ιεραποστόλους είναι το ευαγγελικό ὄραμα μιας κοινωνίας της οποίας τα σημεία [σημῆδια] είναι ἤδη ορατά στο πρόσωπο και το έργο του Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ο ίδιος είναι «σημείον», και μάλιστα «αντιλεγόμενον» (Λκ

2:34), προφανῶς επειδή δεν επέλεξε να αποδείξει τη μοναδική Του ἀλήθεια, οὔτε ὅταν Του το ζήτησαν οι διώκτες Του στον σταυρό (Λκ 23:35). Από την άποψη αυτή, η Ορθόδοξη ιεραποστολή ατενίζοντας προς το κοινό μέλλον, το βαθιά εδραιωμένο στο παρόν, ἔχει μια κατεξοχὴν προοδευτική προοπτική. Σκοπός της ιεραποστολής, ὅπως και της θεολογικής ανθρωπολογίας εν γένει, δεν είναι η επανέκρηξη ενός απολεσθέντος παραδείσου. Μια τέτοια σκέψη θα σήμαινε νοσταλγική επιστροφή στο παρελθόν, μια ματιά κατεξοχὴν συντηρητική.

J.A. Rolph, Ιεραπόστολος κηρύσσει στη Χαβάνη, χαρακτηριστικό σε σχέδιο του Α.Τ. Agate 1845

Η ενσάρκωση, το πάθος και η ανάσταση του Χριστού προσδίδουν στην ιεραποστολή μια εσκατολογική δυναμική. Με την ανάσταση ο άνθρωπος γίνεται θεός κατά χάριν και δεν επιστρέφει απλώς στη χαμένη του αγνότητα. Έτσι νοείται και η Εκκλησία, ὅχι ως μια ιεραρχική δομή, ἀλλ' ως σώμα Χριστοῦ, εικόνα της Βασιλείας Του (ΕΒΠ 2013, 61).

Η μεθοδολογία. Όλα αυτά αντικατοπτρίζονται στη μεθοδολογία της Ορθόδοξης ιεραποστολής. Πέρα από τις ιδιαίτερότερες επιμέρους εποχών και τύπων, υπάρχουν κάποια στοιχεία που επαναλαμβάνονται ως μοτίβα και χαρακτηρίζουν διστορικά την ιεραποστολική μέθοδο.

1. Θεμέλιο της ιεραποστολής είναι η προσευχή, τόσο για τον δέκτη ὅσο και τον φορέα της. Στο έργο της ιεραποστολής δεν υπάρχει διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης, ἀσκησης και δράσης. Η ιεραποστολή είναι ἔκφραση μιας λατρευσοῦσας κοινότητας, είναι μοίρασμα μιας λατρευτικής εμπειρίας είναι η λειτουργία μετά τη λειτουργία (ΠΒ 2007, 319-322· ΔΠ 1997, passim).
2. Το παράδειγμα του βίου των χριστιανῶν, το οποίο συνδέει τον λόγο με το ἦθος.
3. Η ιεραποστολή μέσω της επικοινωνίας, της φυσικής συναναστροφής και

της φιλίας. Η στόμα με στόμα διάδοση του ευαγγελίου είναι σημαντικό χαρακτηριστικό ὁλων των εποχῶν και αναδεινύει ιδιαίτερα και το ρόλο των λαϊκῶν στο έργο της ιεραποστολής.

4. Ο σεβασμός της εντοπιότητας, της γλώσσας και του πολιτισμοῦ, η προσπάθεια για σάρκωση του μηνύματος της πίστης στις ειδικές συνθήκες κάθε λαοῦ. Αυτό εκφράστηκε με το τεράστιο έργο των μεταφράσεων. Συχνά χρειάστηκε ευρύτερο έργο φιλολογικό, ὅπως για τη διαμόρφωση μιας γλώσσας σε γραπτή, ἢ για τον κατάλληλο εμπλουτισμό μιας γλώσσας ἢ διαλέκτου, ὥστε να μπορεί να μεταδώσει το νόημα και το λόγο του ευαγγελίου. Επίσης, εκφράστηκε με την πρόκριση της χειροτονίας ιθαγενῶν ιερέων, ἀμέσως μόλις τούτο καθίστατο δυνατόν, με την αφομοίωση εθίμων, με το ρίζωμα στην κοινωνική και πολιτική (υπὸ την ουσιαστική ἔννοια του ὄρου) ζωή του τόπου.

5. Ο σεβασμός της ελευθερίας, της προαίρεσης, του κατ' εικόνα του ανθρώπου και η αποφυγή της βίας ἢ ἄλλων παρελκυστικῶν μεθόδων.

Βεβαίως, τα παραπάνω δεν τηρήθηκαν πάντα με ιδεώδη τρόπο στο διάβα της ιστορίας. Πάντα υπάρχει μια ορισμένη ἀπόσταση ἀπὸ τη θεωρία στην πράξη. Εντούτοις, ἴπταν θεμελιώδη χαρακτηριστικά στα οποία ἐπέτρεφε η Ορθόδοξη ιεραποστολή και ὄ' αυτά επαναβεβαιωνόταν η ταυτότητά της. Μερικά ζητήματα χρήζουν αναμφίβολο πιο εξειδικευμένης αντιμετώπισης και μελέτης, ὅπως το ζήτημα της βίας. Με το πέρασμα σε μια περιήγηση της ιστορίας της ιεραποστολής θα δούμε συνάμα πῶς και σε ποιο βαθμό ἐφαρμόστηκαν οι θεμελιώδεις μεθοδολογικές ἀρχές εν τοις πράγμασι.

III. Ιστορία.

Ενιαία συνολική καταγραφή της Ιστορίας της Ορθόδοξης Ιεραποστολής δεν υπάρχει μέχρι σήμερα (JS, 1986, 19). Τον ερευνητικό φακό συγκεντρώνουν περισσότερο στιγματίσιμα, κορυφαία και ἐξαιρετικές στιγμές της, ενώ πολλά είναι ὅσα περιβάλλονται με σιωπή. Η δυσκολία στην πρόσβαση στις πηγές επίσης δεν είναι ἀμελητέα, αν και μεγάλη πρόοδος συντελείται και σε αυτό τον τομέα τα τελευταία χρόνια. Σημαντικό είναι επίσης να ἐπισημάνουμε ὅτι η Ιστορία της Ιεραποστολής καταγράφεται ὄχι ὑπ' αὐτὴν

την οπτική γωνία, αλλά παρεμπιπτόντως, από άλλους κλάδους της θεολογίας· στο πλαίσιο της Ιστορίας και Ερμηνείας της Καινής Διαθήκης για τα πρώιμα χρόνια, της Πατρολογίας ή της Γενικής Εκκλησιολογικής Ιστορίας για τα μεταγενέστερα. Εξάλλου, και οι θύραθεν ιστορικοί έχουν σημαντική συμβολή σε αυτή την καταγραφή, υπό διαφορετικά πρίσματα.

Παρά την ελλειπτική εικόνα που έχουμε στη διάθεσή μας, τα στοιχεία επαρκούν για να μορφοποιηθεί μια συνολικότερη αντίληψη για τη φυσιογνωμία της Ορθόδοξης ιεραποστολής. Μια ενδελεχέστερη μελέτη της Ιστορίας της Ιεραποστολής θα μπορούσε να προσθέσει σε βάθος στη διατύπωση μιας μεθοδολογίας και μιας γενικότερης ιεραποστολικής θεωρίας και θεολογίας.

Η Αρχαία Εκκλησία. Σε αντίθεση με μεταγενέστερες περιόδους, η πρώτη αυτή περίοδος της ιεραποστολής έχει μελετηθεί εξονυχιστικά και μάλιστα σε Ανατολή και Δύση. Η ίδρυση και ο πρώτος σχηματισμός της χριστιανικής κοινότητας, η σταδιακή διαμόρφωση της χωριστής συνειδησής της σε σχέση με τον ιουδαϊσμό, η έξοδος από το στενό πλαίσιο του ιουδαϊσμού και το άνοιγμα στον εθνικό κόσμο, στην ελληνορωμαϊκή οικουμένη, είναι ζητήματα που περιγράφονται στις *Πράξεις των Αποστόλων*. Λίγο μεταγενέστερες, πρώιμες πάντα, χριστιανικές πηγές, όπως τα έργα των απολογητών του 2^{ου} αι., μας δίνουν πλήθος πληροφοριών για τα κεντρικά ζητήματα προβληματισμού και αντιπαράθεσης με τον εθνικό κόσμο, μέρος των οποίων αναφέρονται στην άρση παρανοήσεων ως προς τη χριστιανική διδασκαλία και ζωή. Συμφωνία υπάρχει μεταξύ των ερευνητών ως προς τη σημασία και τον ιεραποστολικό αντίκτυπο που είχε το παράδειγμα του βίου των χριστιανών, με κύριες όψεις του την έμπρακτη αγάπη και αλληλεγγύη της χριστιανικής κοινότητας και το σθένος που επέδειξαν οι χριστιανοί μάρτυρες (ΕΒΠ 2013, 118-124· 139-150). Παρά το ότι δίπλα στον ηρωισμό των μαρτύρων σημειώνονται και τα αρνητικά παραδείγματα των πεπτωκότων, και υπ' αυτήν την έννοια δεν πρέπει κανείς να εξιδανικεύει σε καμμία περίπτωση ούτε αυτή την περίοδο, το θετικό παράδειγμα είναι δυναμικό και

λειτουργεί ως πρότυπο παρακίνησης, ώστε παρατηρείται και επαναλαμβάνεται ένα μοτίβο με βάση το οποίο ένα μαρτύριο το ακολουθούν και άλλες μεταστροφές, ενίοτε και δεσποφυλάκων, δικωτών ή και δημίων ή διατηρεί μια αίγλη στο διηνεκές.

Ο Απόστολος Θωμάς, κατά την παράδοση ευαγγελιστής των Ινδών

Μαζί με το παράδειγμα του βίου της χριστιανικής κοινότητας υπήρχε μια κοινωνιολογική παράμετρος, η οποία

Ο μητροπολίτης Γέφυρας Αζώμων Πέτρος σε επίσκεψη του στην Ορθόδοξη ιεραποστολή στην Αντίς Αμπέμπα της Αιθιοπίας (2006)

αναδείκνυε τη δυναμική του καινούργιου που κόμιζε το χριστιανικό μήνυμα: είναι η αίσθηση της κόπωσης του αρχαίου κόσμου, το αίσθημα του αδιεξόδου και η ανάγκη για αλλαγή παραδείγματος (ΕΔ 1968, 132· JB 1964, 7-14· GB 1949, passim).

Η ενόπτιο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και η συνακόλουθη *Pax Romana* ήταν οι σημαντικότερες εκείνες ιστορικές παράμετροι που διευκόλυναν τη διάδοση του ευαγγελίου, γεννώντας μια κοινωνική πραγματικότητα που διευκόλυνε την επικοινωνία, μεταφορά και ανταλλαγή εμπορευμάτων και ιδεών καθώς και την κίνηση των ανθρώπων. Η σημασία αυτής της διοικητικής ενόπτιο ήταν τέτοια που υπερέκρασε τη δύσπιστη και κατά περιόδους εντελώς εχθρική στάση

της Ρώμης προς αυτό τον «εβραϊκό νεωτερισμό», όπως εκλαμβάνονταν εν πολλοίς η χριστιανική πίστη στις απαρχές... Η επικοινωνία, η διοικητική ενόπτιο, η ειρήνη, οι δρόμοι, το εμπόριο, όλα τα παραπάνω ήταν παράγοντες που διευκόλυναν την κοινωνία στην ανταλλαγή ιδεών και θρησκευτικών, που εισάγονταν από την περιφέρεια προς το κέντρο και τανάπαλιν. Στο ρευστό αυτό τοπίο, όπου ιδέες εναλλάσσονταν και ανακυκλώνονταν σε μια άσβεστη δίψα για νόημα ζωής, η νέα θρησκεία ξεχώριζε με τη δυναμική της και γίνονταν φορέας ελπίδας, πραγματικό ευαγγέλιο.

Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί για την περίοδο αυτή κάτι που συνήθως παρασιωπάται. Πέρα από το αποστολικό έργο των ίδιων των αποστόλων, ιδίως ασφαλώς του αποστόλου Παύλου, καθώς και του αποστόλου Πέτρου, του αποστόλου Ανδρέα, και άλλων μαθητών των οποίων τα ονόματα διασώζονται, οι πραγματικοί

Θεία Λειτουργία στην Κένυα

πρωταγωνιστές της περιόδου είναι οι ανώνυμοι πιστοί, το βασιλείο ιεράτευμα, που στόμα με στόμα μετέδιδε και διέδιδε τη νέα πίστη.

Ως προς τα αριθμητικά στοιχεία, λόγος μπορεί να γίνει μόνο για το τέλος αυτής της περιόδου και τις απαρχές της επομένης. Σε κάθε περίπτωση, οφείλει κανείς να είναι συγκρατημένος και να μην παρασύρεται από ενθουσιώδεις εκφράσεις των πηγών, όπου εξαιρείται η ταχύτητα διάδοσης της χριστιανικής πίστεως, ιδίως μάλιστα καθ' όσον ακριβώς αυτή η ταχύτητα εκλαμβάνεται και ως επιχείρημα αλήθειας της. Ακόμα περισσότερο ισχύει αυτό κατά την επόμενη περίοδο, όπου ο χριστιανισμός είχε ήδη διαμορφώσει νικητήρια δυναμική. Για τη διαφορά παλαιότερων και νεότερων χρόνων επισημαίνει ο ιερός Χρυσόστομος: «Τότε [τους αποστολικούς

χρόνους, σ.σ.] μὲν ἀπὸ τῶν σημείων, νῦν δὲ ἀπὸ τῶν ἐπιστρεψάντων [ἐπίστευσαν]» (ΡΓ 61:581). Το επιχείρημα που αναπροφοδοτούσε έναν ήδη υπαρκτό ενθουσιασμό ήταν η ίδια η «νίκη» του χριστιανισμού. Αφού με αντίξοες συνθήκες και διωγμούς, και με πρωταγωνιστές τους απλούς «ψαράδες», και όχι λογίους και φιλοσόφους, η νέα πίστη «κατέκλυσε την οικουμένη» (έστω και με ένα ιστορικό άλμα τριών τουλάχιστον αιώνων), αυτό συνιστούσε απόδειξη, ότι επρόκειτο για θέλημα του Θεού. Η νίκη του χριστιανισμού είναι επιχείρημα που καταδεικνύει την αλήθεια του, στον νου πολλών ανθρώπων της εποχής, παραδοχά που κατέγραψε με αγανάκτηση και ο αυτοκράτορας Ιουλιανός ο Παραβάτης (ΕΒΠ 2013, 26-27).

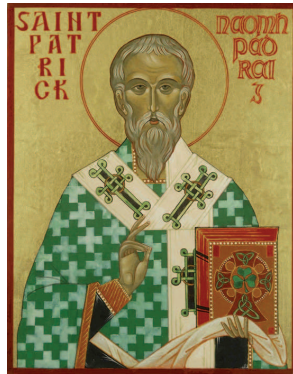
Μελετώντας τα συγκεκριμένα στοιχεία, διαπιστώνει όμως κανείς ότι ελάχιστα διαδεδομένος ήταν ο χριστιανισμός στην ύπαιθρο, αλλά και ότι και στις πόλεις οι χριστιανοί ήταν μειονότητα (LH 1934, 243-253, ο οποίος αναθεώρησε κάπως τις εκτιμήσεις του AH, 1924, 2, 618 κ.ε. επί το ολιγαριθμότερον). Στη μεγαλούπολη της Αντιόχειας, η οποία «πρώτη [...] τῶν χριστιανῶν ἐνεδύσατο ὄνομα» (ΡΓ 57:81· πβ. Πραξ 11:26) και απετέλεσε τη βάση του ιεραποστολικού έργου, ήδη όπως καταγράφεται στις *Πράξεις* (Πραξ 13:1-3· 14:26-28), ο αριθμός των πιστών ανήρχετο τα τέλη του 4^{ου} αι. σε 100.000 περίπου, ενώ το σύνολο του πληθυσμού το μισό εκατομμύριο (ΕΒΠ 2013, 333-335).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι νεότερες κοινωνιολογικές αναλύσεις επισημαίνουν πως η κοινωνική διαστρωμάτωση των χριστιανών είναι ισόρροπη. Κατά συνέπεια, αίρεται η παρανόηση ότι ο χριστιανισμός ήταν η θρησκεία των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων ή των δούλων (ΔΚ 1992). Παρομοίως, και η εκτίμηση για χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των χριστιανών συνιστά προφανώς υπερβολή, διότι και ο ίδιος ο απόστολος Παύλος ήταν λόγιος, όπως και ο ευαγγελιστής Λουκάς, ο Απολλώ και πλείστοι όσοι ακόμα. Γεγονός αναντίρρητο παραμένει ότι οι άνδρες των ανώτερων τάξεων είχαν δυσκολία να δεχτούν τη νέα πίστη για λόγους που άπτονταν όχι μόνο της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας και κοινωνικής θέσης, αλλά

και εξαιτίας της γενικότερης αυτοσυνηδονίας τους, της συνδεόμενης με την ελληνική παιδεία και φιλοσοφία καθώς και τη σημαντική για τη δημόσια ζωή εθνική λατρεία (ΔΚ 1992, 172-175). Επισημαίνεται, εξάλλου, η ανισορροπία των μελών της χριστιανικής κοινότητας στην αναλογία των φύλων, με συντριπτική υπεροχή του αριθμού των γυναικών, που οδηγούσε και σε προβλήματα στο ζήτημα του γάμου (Σύννοδος Ελβίρας, Κανόνας 15· ΓΒ, 1990, 327εξ).

Υστερη αρχαιότητα - πρωτοβυζαντινή περίοδος. Συμβατικά θα δεχτούμε ότι η περίοδος αυτή άρχεται και σηματοδοτείται από τη μεταφορά της πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη Νέα Ρώμη και εκτείνεται μέχρι το τέλος της βασιλείας του Ηρακλείου, που συμπίπτει χρονικά με την άνοδο του Ιολάμ και την κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Άραβες (330-641). Χαρακτηρίζεται από τη σοβαρή καταγραφή και άνοδο του χριστιανικού χώρου, αυτό που οι πηγές συχνά ονομάζουν «νίκη», ιδίως μετά τα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν με το διάταγμα των Μεδιολάνων και την πολιτική ανεξιθρησκείας του Μ. Κωνσταντίνου (313), που δεν ήταν βεβαίως και ουδετερόθρησκ. Ο εκχριστιανισμός της αυτοκρατορίας και των όμορων περιοχών είναι το κεντρικό ζήτημα αυτής της περιόδου. Και δεν συντελείται χωρίς παλινδρομήσεις, οι οποίες συνδέονται με πολιτικές κυρίως παραμέτρους. Η αυτοκρατορία είχε πάντα ζητούμενό της την ενότητα, και η ενότητα αυτή δεν ήταν μόνο διοικητική αλλά και συναρτώμενη με έναν επιδιωκόμενο κοινό χαρακτήρα και κώδικα, που θα οδηγούσε στη σύγκλιση και ομοψυχία υπηκόων και λαών. Είναι αυτό που συμβατικά περιγράψαμε προηγουμένως ως τη «μοναδική αλήθεια», τη συνέχουσα την αυτοκρατορία και έλκουσα την ποικιλία σε ενότητα. Αυτή η έγνοια φαινόταν με τη φροντίδα για τη σύγκλιση των συνόδων, αλλά και με πλήθος διατάξεων και νομοθετικών ρυθμίσεων και άλλων ποικιλόμορφων παρεμβάσεων όλων των αυτοκρατόρων, και ιδίως βέβαια εκείνων που είχαν πραγματική φιλοδοξία να διοικήσουν (ΚΛΝ, 1971). Μετά τον Μ. Κωνσταντίνο, ήδη ο Κωνσταντίνος, ο αρειανίζων γιος και διάδοχός του, επικείμενος την κατάρ-

γηση της ειδωλολατρίας, για να την αναστήσει και πάλι ο Ιουλιανός ο Παραβάτης, απαγορεύοντας τη θρησκεία των «Ναζωραίων» (χριστιανών). Σε μια λογική αποκατάστασης της ανεξιθρησκείας κινήθηκε εκ νέου ο Ιοβιανός, όπως και οι Βάλης και Βαλεντιανός, ενώ ο Μ. Θεοδόσιος όρισε τη χριστιανική θρησκεία ως τη μόνη θρησκεία του κράτους, απαγορεύοντας τις ειδωλολατρικές λατρευτικές εκδηλώσεις. Εντούτοις, η αρχαία θρησκεία

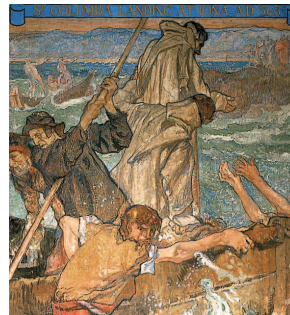

Ο άγιος Πατρίκιος, που κήρυξε τον λόγο του Κυρίου στην Ιρλανδία

συνέχισε να υπάρχει, όχι μόνο στο περιθώριο και την περιφέρεια της αυτοκρατορίας, αλλά και μέσα στην ίδια τη Σύγκλητο, όπου τα μισά μέλη την ασπάζονταν ακόμη. Οδυνηρές για την Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν τόσο οι παρεμβάσεις των αρειανόφρονων αυτοκρατόρων, όσο και η περίοδος του Ιουλιανού. Αλλά και γενικότερα η θρησκευτική αντιπαράθεση δεν είχε πάντα νηφάλιο χαρακτήρα, αντίθετα μερικές φορές αποκτούσε ιδιαίτερη βιαιότητα. Είναι η περίοδος που ο αντιοικειανός ρήτορας Λιβάνιος διαμαρτύρεται για τις καταστροφές των εθνικών από χριστιανούς μοναχούς (F 3,91-93), αλλά και ο Χρυσόστομος αγωνιά για τις διώξεις των χριστιανών στη Φοινίκη, όπως μαρτυρείται στις επιστολές του (PG 52:638-39· 684-87 κ.α.). Οι καταστροφές συμβαίνουν ένθεν και ένθεν, σε έναν αγώνα σφοδρότατο, με συχνότερες εξάρσεις της βίας, που θα ήταν λάθος να την αναγνώσει κανείς μονομερώς. Η κλιμάκωση της βίας αφορούσε και τις δύο πλευρές και θα πρέπει να αποτιμηθεί στο ιστορικό συγκείμενο (ΑΓ 2009, 90-93· ΕΒΠ 2013, 150-151).

Άλλα προβλήματα στο ιεραποστολικό έργο γεννούσαν τα ποικίλα σχίσματα, καθ' όλη την περίοδο αυτή. Η διάσταση αυτού του προβλήματος είναι πολύ σοβαρή, επειδή η εκκλησία ταλανιζόταν επί μακρόν από τις μεγάλες αιρέσεις της αρχαιότητας και η ζυγαριά έβγαζε προς τη μία ή την άλλη πλευρά αναλόγως και της πολιτικής των αυτοκρατόρων. Χαρακτηριστικά σημειώνουμε τον ανταγωνισμό μεταξύ του αυτοκρατορικού ζεύγους των Ιουστινιανού και Θεοδώρα στη Νουβία και τις όμορες περιοχές, όπου έδρασαν ανταγωνιστικά δύο ιεραποστολικά κλιμάκια, το ένα με εξουσιοδότηση της Θεοδώρα και το άλλο του Ιουστινιανού, που υποστήριζαν τον μονοφυσιτισμό και το χαλκιδόνιο δόγμα αντίστοιχα (ΑΓ 2009, 113). Οι ταραχώδεις αυτές συνθήκες δεν δείχνουν ό,τι καλύτερο ως προς την ιεραποστολική μεθοδολογία, αλλά υπάρχουν και κάποια θετικά στοιχεία που για πρώτη φορά βάζουν τα θεμέλια για τα μεταγενέστερα χαρακτηριστικά τη Ορθόδοξη ιεραποστολή:

1. Η οργάνωση ιεραποστολικών κλιμακίων στις παρυφές του βυζαντινού

Frank Brangwyn, Ο άγιος Κολούμπα, ευαγγελιστής των Πικτών, αποβιβάζεται στη νήσο Ιόνα, πίνακας (περ. 1920), Christ's Hospital Foundation, Horsham, Σάσεξ (Βρετανία)

κράτους ή και έξω από τα σύνορά του. Την περίοδο αυτή αναλαμβάνονται οργανωμένες ιεραποστολικές πρωτοβουλίες προς τους Γότθους, Σαρμάτες, Σκύθες και Έρουλους από τα γερμανικά φύλα, τους Σαβείρους (Ούννους), τους Λαζούς και άλλους υποτελείς λαούς στην περιοχή της Κολχίδας, τους Ίβηρες (Γεωργιανούς), τους Αβασγούς στον Πόντο, τους Τζάνους στην Τραπεζούντα. Μεγάλες προσπάθειες εν μέσω τρομερών διωγμών έγιναν

στην Περσία, όπου όμως τελικώς κυριάρχησε ο νεοτοριανισμός στην προσπάθεια των Περσών χριστιανών να αποδείξουν την ανεξαρτησία τους από το κέντρο της Νέας Ρώμης. Παρουσία χριστιανών μαρτυρείται στη Βακτριανή (Βόρειο Αφγανιστάν-Νότιο Τουρκεστάν), μέχρι την Ινδία και την Κίνα (κυρίως από νεοτοριανούς και προχαλκιδόνιους ιεραποστόλους). Οι μοναχοί της Συρίας, Παλαιστίνης και Μεσοποταμίας συνέβαλαν στη δημιουργία κοινοτήτων στην Αραβία, μέχρι τον νότο στην Ευδαίμονα Αραβία (Υεμένη), όπου και η εφαρμογή των Νόμων των Ομηριτών (νομικό κείμενο επηρεασμένο από τον Ιουστινιανό κώδικα αλλά με σαφή ιεραποστολική προθετικότητα, βλ. ΑΠ 1994), με εισήγηση του επισκόπου Γρηγεντίου. Οι Νόμοι των Ομηριτών είναι αδιάψευστος μάρτυρας της σύνδεσης της περιοχής με το Βυζάντιο. Από την Αφρική, η Αίγυπτος και η Αιθιοπία είχαν ήδη σημαντική χριστιανική παράδοση από τους προηγούμενους αιώνες, αλλά τελικώς, ως επί το πλείστον, δεν ακολούθησαν το χαλκιδόνιο δόγμα. Για τη μεταξύ τους περιοχή της Νουβίας υπήρξε μεγάλος ανταγωνισμός μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων αποστολών της Θεοδώρα και του Ιουστινιανού. Ιεραποστολή έγινε προς τους Βλέμμους και τους Αλοδαίους (όμορες περιοχές με την Αιθιοπία) και δυτικότερα στους Μαυροσίους και Βανδάλους της Βορείου Αφρικής. Ανατολικά, παράλληλα με τις πρώτες επαφές, έχουμε και τις απαρχές της ιεραποστολικής δραστηριότητας προς τους Σλάβους (ΑΓ 2009, 94-121). Αυτό φανερώνει τη διάθεση εξόδου από την οικεία περιοχή και άνοιγμα στην οικουμένη.

2. Η συμμετοχή του μοναχισμού και του λαϊκού στοιχείου. Παρά τις ποικίλες παρανοήσεις που θέλουν τον Ορθόδοξο μοναχισμό μόνον αναχωρητικό, η ιστορική πραγματικότητα δείχνει ότι μοναχοί διακόνησαν τα πιο προκεχωρημένα και επικίνδυνα φυλάκια του ιεραποστολικού έργου (ΗΒ 21996· ΑΓ 2008· 2009, 59-81, ΕΒΠ 2001, 39-59). Εκτός όμως από τους μοναχούς, και οι λαϊκοί, με αιχμή του δόρατος τους εμπόρους, άνοιγαν μαζί με τις εμπορικές τους συναλλαγές τον δρόμο στον χριστιανισμό (ΗΒ 22007, 72-76). Η παράμετρος αυτή είναι πολύ

σημαντική και δεν έχει διερευνηθεί όσο αρμόζει, παρότι καταγράφονται οπαραδικές πληροφορίες.

3. Την ίδια περίοδο γίνεται προσπάθεια για μια πιο οργανωμένη κατήχηση. Εκτός από τις σημαντικές κατηχητικές περιεχομένου μεμονωμένες ομιλίες πολλών Πατέρων, ή γενικότερα σειρές ερμηνευτικών ομιλιών που επέχουν και θέση κατήχησης, χαρακτηριστικό τεκμήριο είναι οι δύο οργανωμένες κατηχητικές σειρές ομιλιών *Κατηχήσεις Φωτισμένων* καθώς και *Μυσταγωγικές Κατηχήσεις* του Κυρίλλου Ιεροσολύμων (PG 33:332-1128. Βλ. και HB 1977).

4. Το παράδειγμα της κοινής ζωής των πρώτων χριστιανών αποκτά τώρα νέες διαστάσεις μέσα από θεομύθους που οργανώνουν την κοινωνική αλληλεγγύη (DC 1968, 149-150). Κορυφαία μεταξύ των Πατέρων η μορφή του Μ. Βασιλείου στον τομέα αυτό.

5. Εμπεδώνεται η ιδέα της μετάφρασης του ευαγγελίου και των λειτουργικών κειμένων, καθώς οι Βυζαντινοί έρχονται σε επαφή με αλλόγλωσσους λαούς. Έτσι, μαρτυρούνται οι πρώτες μεταφράσεις ιερών κειμένων στα γοτθικά. Οι μεταφράσεις αυτές αποτελούν και τη βάση του εκχριστιανισμού των Γότθων, ενώ προαναγγέλλουν τη μεταγενέστερη εποποιία της ιεραποστολής προς τους Σλάβους (JS 1986, 23).

6. Μια συνέργεια πολιτικής διπλωματίας και εκκλησιαστικών προτεραιοτήτων καταγράφεται επίσης, όχι δίχως διαφοροποιήσεις ή και εντάσεις κατά περίπτωση. Οι πιο δραστήριοι αυτοκράτορες ενισχύουν το έργο της ιεραποστολής, θεωρώντας την κατάκτηση της πνευματικής συγγένειας με γειτονικούς λαούς και διπλωματική επιτυχία, όπως και εν δυνάμει συμμαχία. Η συνέργεια και στήριξη της διοίκησης προς το ιεραποστολικό έργο είναι δεδομένη, χωρίς βεβαίως να αποκλείεται η αυθόρμητη ιεραποστολική δράση. Από την άλλη, οι Πατέρες της Εκκλησίας επιθυμούν τον εκχριστιανισμό λαών και δομών, αλλά χωρίς να ακυρώνεται η σημαντική παράμετρος της ελευθερίας του ανθρώπου. Επί παραδείγματι, ο ιερός Χρυσόστομος δεν θέλει ένα βίαιο εκχριστιανισμό με βασιλικά διατάγματα, και ενώ είναι σφοδρός πολέμιος των θεαμάτων, δεν επιθυμεί να απαγορευτούν, αλλά προτιμά να απαξιώνονται

απλώς με το να μην πηγαίνουν οι πιστοί (PG 57:427-428. Πβ. ΕΒΠ 2013, 147-151).

7. Σε όλες τις προσπάθειες αλλαγής παραδείγματος, όπως είναι και η ιεραποστολική προσπάθεια, ο τομέας της εκπαίδευσης και ευρύτερα της παιδείας είναι ένας ακρογωνιαίος λίθος. Κάπως διαφορετικά από τη Δύση, η οποία επιχειρήσε να ελέγξει στενά τον τομέα της εκπαίδευσης, στην Ανατολή επικράτησε περισσότερο ένα ανοιχτό μορφωτικό ιδεώδες. Κλειδί για τη διαμόρφωση αυτής της στάσης αποτέλεσε η θεολογία των Καπαδοκίων κυρίως μεγάλων Πατέρων. Εδώ,

Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, μικρογραφία χ.φ., Μνολόγιον Βασιλείου (10^{ος} αι.)

χαρακτηριστικό είναι το έργο του Μ. Βασιλείου *Πρός τους νέους, όπως αν έξ ελληνικών ώφελοῖντο λόγων* (PG 31:564-590), όπως και η αντίδραση του Μ. Γρηγορίου στον Ιουλιανό για τη διαδραχί των αρχαίων από χριστιανούς με τη συγγραφή ποιημάτων σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο αλλά και την έκφραση κριτικής γνώμης (*Λόγος ΙΘ' Εἰς τοὺς Λόγους καὶ εἰς τὸν Ἐξιωσῆν Ἰουλιανόν*, PG 35:1044-1064). Τα παραπάνω είναι ενδεικτικά και όχι βέβαια εξαντλητικά.

Η βυζαντινή εποποιία. Μεσοβυζαντινή και υστεροβυζαντινή. Ο 7^{ος} και ο 8^{ος} αι. χαρακτηρίζονται από εσωτερική αναδίπλωση του ιεραποστολικού έργου, η οποία συμβαδίζει με την πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική αναδι-

πλωση του κράτους. Η κόπωση των Περσικών πολέμων, η πρόελαση των Αράβων και η δυναμική παρουσία του ισλάμ δημιούργησαν ένα όριο που αποδείχτηκε τεῖχος, οχυρό και απροσπέλαστο. Η απώλεια, σε σημαντικό βαθμό, της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής για τον χριστιανισμό είχε ξεκινήσει.

Εξάλλου, η εικονομαχία που ταλαιπώρησε για δύο περίπου αιώνες την αυτοκρατορία οδήγησε σε εσωστρέφεια και αναστολή της ιεραποστολικής δράσης προς τα έξω. Εντούτοις, δύο Έλληνες μοναχοί, οι Αυγουστίνος και Θεόδωρος, εκκινώντας από τη Ρώμη,

Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, ευαγγελιστές των Σλάβων, εξωτερική τοιχογραφία, μονή Sveti Jovan Bigorski (ΠΑΓΜ)

κήρυξαν και οργάνωσαν τη χριστιανική κοινότητα στη Βρετανία. Παράλληλα μετέφεραν τα κλασικά γράμματα, ίδρυσαν ακαδημίες και βιβλιοθήκες, συνέβαλαν στον εκπολιτισμό γενικότερα και έβαλαν τα θεμέλια για την ενότητα μεταξύ Σκοτσέζων, Ιρλανδών και Αγγλοσαξόνων, με σειρά δράσεων που απέβλεπαν στην οικοδόμησή της, μεταξύ των οποίων πολύτιμο εργαλείο και η σύγκληση Συνόδου.

Το κύριο χαρακτηριστικό όμως της μεσοβυζαντινής περιόδου είναι η ιεραποστολική εποποιία προς τους Σλάβους, που ξεδιπλώθηκε από τον 9^ο αι. και διήρκεσε και τους επόμενους δύο, τουλάχιστον, αιώνες. Τα επιτεύγματα αυτά είναι περισσότερο γνωστά στον Έλληνα αναγνώστη, χάρη στη βυζαντινή ιστοριογραφία, και για τον λόγο αυτό δεν θα επεκταθούμε στις λεπτομέρειές τους.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι ο αδιάκοπος αυτός αγώνας έγινε σε ατμόσφαιρα ανταγωνισμού με τη Ρώμη, ιδίως για τον έλεγχο του Ιλλυρικού, που τελικώς παρέμεινε κατά

το μάλλον ή ήττον υπό την επίδραση της Κωνσταντινούπολης, ενώ οι περιοχές της Κεντρικής Ευρώπης, όπου αρχικώς έδρασαν με επιτυχία οι κορυφαίοι ιεραπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος, ιδίως η Μοσαβία, τελικώς απολέσθηκαν για την Ανατολή και οι μαθητές τους διώχθηκαν. Εντούτοις, το έργο των δύο αδελφών παραμένει η βάση για τη μεταγενέστερη μεταστροφή των λαών των Βαλκανίων και της Ρωσίας του Κιέβου στον Ορθόδοξο χριστιανισμό.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στον εκχριστιανισμό των Βουλγάρων, καθώς οι Βούλγαροι δεν είναι ολαβικό φύλο, παρά τη γλωσσική συγγένεια. Όχι όμως μόνο γι' αυτόν το λόγο, αλλά και διότι η ιεραποστολική δράση προς τους Βουλγάρους είναι μια μικρογραφία, όπου με τον πιο ενδιαφέροντα και διαρκώς ανατρεπτικό τρόπο συναντάται ο πόλεμος, η αιχμαλωσία, η διπλωματία, η συμμαχία, η προδοσία, η ανάγκη για ανεξαρτησία, το εμπόριο, με την πνευματική προσπάθεια για τον εκχριστιανισμό. Η πρώτη πιο μαζική επαφή είναι μετά την ήττα των βυζαντινών στρατευμάτων στην Αδριανούπολη (813), όταν ο ηγεμόνας των Βουλγάρων Κρούμος μετέφερε στη Βουλγαρία 40.000 αιχμαλώτους, μαζί και τον μητροπολίτη Μανουήλ. Οι αιχμαλώτοι δεν άργησαν να μεταφέρουν τους τρόπους τους, τα ήθη τους, την παιδεία και την πίστη τους στους Βουλγάρους, παρά την αντίδραση και απαγόρευση της βουλγαρικής ηγεσίας· μια απαγόρευση που οδήγησε στο μαρτύριο τον μητροπολίτη Μανουήλ και τρεις ακόμα επίσκοπους, μαζί με 374 πιστούς.

Διαφορετικά εξελίχθηκαν τα πράγματα με τον ηγεμόνα των Βουλγάρων Βόρι που αναγκάστηκε σε συνθηκολόγηση με το Βυζάντιο, και υπό τον κίνδυνο τα βυζαντινά στρατεύματα να εισβάλουν στη Βουλγαρία συνήψε συνθήκη ειρήνης. Η συνθήκη επισφραγίστηκε με τη βάπτιση του ίδιου στην Κωνσταντινούπολη το 864 σε λαμπρή τελετή από τον Πατριάρχη Φώτιο, όπου έλαβε και το όνομα Μιχαήλ.

Και εδώ ο ανταγωνισμός με τη Ρώμη και η ανάγκη σύναψης συμμαχιών είχαν καταλυτική σημασία. Αλλά η σύνεση του Φωτίου συνέβαλε στην αποστολή ιερών που οργάνωσαν τη Βουλγαρική Εκκλησία κατά το βυζαντινό πρότυπο,

και βάθυνα την γνώση και την κατανόηση. Ο διάδοχος του Βόρι Συμεών σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, και επί της βασιλείας του η σύνδεση των Βουλγάρων με το Βυζάντιο εδραιώθηκε άρρηκτα στο πνευματικό επίπεδο, παρά τις όποιες μεταγενέστερες πολιτικές και διοικητικές αμφιταλαντεύσεις, που έφτασαν και σε σφοδρές πολεμικές συρράξεις.

Η ιεραποστολική επιτυχία στα Βαλκάνια δεν έγινε τυχαία και χωρίς κεντρικό σχεδιασμό. Η επιλογή των προσώπων, ανώτατων αξιωματούχων της Βασιλεύουσας, η συνεργασία της πολιτικής και της εκκλησιαστικής εξουσίας, η σύμπυση (και συνειδητή επιλογή) να διακονούνται τα αξιώματα αυτά με προσωπικότητες μεγάλης εμπέλειας, η σωρευμένη προγενέστερη πείρα, η προτεραιότητα για μια βαλκανική πολιτική που θα έφερνε σε ισόρροπη ανάπτυξη το ανατολικό και το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, και η πολύ σημαντική συμβολή του μοναχισμού (Ολύμπου της Βιθυνίας -όπου ο Μεθόδιος, Στουδίου, Κυμνιά καθώς και της Λαύρας και της ακόλουθης έκρηξης της μοναστικής πολιτείας στο Άγιο Όρος), που λες και ετοιμαζόταν και οργανωνόταν για τον σκοπό αυτό επί μακρόν, όλα αυτά συνέτειναν στο αποτέλεσμα. Ειδικώς η συμβολή του Αγίου Όρους εξαιρείται και αποτιμάται ως πολύ σημαντική από τον ιστορικό Νίκο Σβορώνο στο έργο του *Η Σημασία της Ίδρυσης του Αγίου Όρους για την Ανάπτυξη του Ελλαδικού Χώρου*, Καρές: Πανσελάνος 2008 (ιδ. 52-62).

Η ακμή λοιπόν δεν είναι άθροισμα τυχαίων γεγονότων και είναι σημαντικό να το λαμβάνει κανείς υπόψη του πάντα, για να διατηρεί την ισορροπία ανάμεσα στις επιθυμίες και τον ιεραποστολικό ενθουσιασμό από τη μία και τη νηφαλιότητα, το πλάτος και την προοπτική του σχεδιασμού που απαιτείται για μια όντως επιτυχή έκβαση. Σημειώνουμε επίσης ότι οι προσωπικότητες τόσο του Φωτίου με την ευρυμάθειά του, όσο και αργότερα του Νικολάου Α΄ του Μυστικού στον Οικουμενικό θρόνο ήταν ο άριστος συνδυασμός πνευματικότητας, παιδείας, στρατηγικής σκέψης, διπλωματίας και δράσης. Ο Νικόλαος ο Μυστικός φρόντισε επίσης για την ιεραποστολή προς τους Αλανούς, στα ανατολικά, βορείως της Κασπίας και των

Καυκασίων, μέχρι την Αζοφική. Στο ιεραποστολικό αυτό πεδίο διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο ο Ευθύμιος, ηγούμενος και πάλι μονής του Ολύμπου της Βιθυνίας.

Τούτη την περίοδο εδραιώνονται τα χαρακτηριστικά της Ορθόδοξης ιεραποστολής, που έκτοτε τη συνοδεύουν πάντοτε. Πρόκειται για το βάθος της επικοινωνίας που επιδιώκεται με τους λαούς δέκτες του ιεραποστολικού μηνύματος, μέσω της γλώσσας, του μεταφραστικού μόχθου, μέσω της ενσωμάτωσης χαρακτηριστικών στη λατρευτική παράδοση, έτσι που οι νεοεισερχόμενοι στην πίστη και αφομοιώνουν πραγματικά και καθιστούν δική τους τη νέα πίστη, η οποία

Ο ιεραπόστολος Erik Jansson στο Guarany της Βραζιλίας (φωτο του 1910)

σαρκώνεται ουσιαδώς στην εκάστοτε κοινωνία. Δεν είναι ασφαλώς η πρώτη φορά που μεταφράζεται το ευαγγέλιο και τα λειτουργικά κείμενα. Το έργο όμως των Κυρίλου και Μεθοδίου, η επινόηση του γλαγολιτικού αλφαβήτου μετά από φθογγολογική σπουδή και η μετατροπή της σλαβονικής γλώσσας σε γραπτή ήταν μια επένδυση με πολλαπλές αποσβέσεις. Στην πραγματικότητα, οι λαοί αυτοί περνούν από την προϊστορία στην ιστορία τους, ενώ συγκροτούνται πολιτισμικά και πνευματικά γύρω από την πίστη και την εκκλησιαστική ζωή, αφού εξάλλου τα ιερά κείμενα είναι και τα πρώτα της γραπτής τους γραμματείας. Η άλλη σημαντική παράμετρος (που δεν είναι δεδομένη στην ίδια έκταση, παρά για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο) της αίγλης του Βυζαντίου, καθιστά την ιεραποστολή μια ιστορία γοητείας από έναν πολιτισμό και έναν τρόπο ζωής που θαυμάζεται ως ανώτερος. Συνεπώς, για όλα τα σλαβικά φύλα, αλλά και γενικότερα για τις βυζαντινές ιεραποστολές, η ιεραποστολή συνδέεται με τον εκπολιτισμό, ενώ οι αντιστάσεις απορρέουν από μια λογική που δεν θέλει την αλλαγή και εμμένει στη συ-

ντήρηση του οικείου και γνωστού. Για τον λόγο αυτό, και παρά το γεγονός ότι η αλλαγή δεν έγινε πάντα βελούδινα, η ιστορία την καταφάσκει εκ των υστέρων. Εξάλλου, η ιστορία της Ευρώπης θα ήταν εντελώς διαφορετική, χωρίς αυτήν την εποποιία των Βυζαντινών ιεραποστόλων.

Το άνοιγμα του ρωσικού μετώπου. Στις αρχές του 20^{ου} αι. ο Σμιρνόφ (ES 1903) γράφει μια Ιστορία των Ρωσικών Ιεραποστολών, εν γνώσει του και ακριβώς για τον λόγο ότι δεν υπάρχει άλλη. Μερικές δεκαετίες αργότερα, ο

Φραγκισκανός ιεραπόστολος στη Νότια Αμερική, επιχρωματισμένη λιθογραφία (19^{ος} αι.)

Γερμανός ιεραποστολόγος καθηγητής Josef Glazik γνωρίζει στενότερα τη ρωσική πραγματικότητα, ως αιχμάλωτος πολέμου κατά τον Β΄ Παγκόσμιο, και εξερευνά περισσότερο το πεδίο των ρωσικών ιεραποστολών. Στις μελέτες του οφείλουμε πολλά (1954-1959). Ο Ηλίας Βουλγαράκης προχωρά επίσης σε έρευνα των ελληνικών πηγών για τις ρωσικές ιεραποστολές (HB 1971). Το ενδιαφέρον σταδιακά αυξάνει. Εκδίδονται ημερολογιακά κείμενα και μαρτυρίες ιεραποστόλων. Ιδίως μετά τη δεκαετία του 1990, με την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος και στο πλαίσιο μιας αναζωπύρωσης της εκκλησιαστικής ζωής και θεολογίας, όπου και νέα έμφαση στις θεολογικές εκδόσεις, βρίσκει μια θέση ανάμεσά τους και η ιεραποστολική εμπειρία. Παράλληλα, ο δυτικός ερευνητής αποκτά μεγαλύτερη πρόσβαση στα δεδομένα.

Οι απαρχές του εκχριστιανισμού των Ρως συνδέονται και είναι απότοκο των προηγούμενων προσπαθειών για

τον εκχριστιανισμό των Σλάβων τους προηγούμενους αιώνες. Ό,τι ειπώθηκε προηγούμενως για τα χαρακτηριστικά αυτών των ιεραποστολών, ισχύει εν πολλοίς και για τη ρωσική. Η προετοιμασία είχε γίνει επί μακρόν. Ήδη από τον 9^ο αι. οι Ρώσοι είχαν έρθει σε επαφή με τον βυζαντινό χριστιανισμό, και η ευκαιρία ήταν και πάλι μια ναυτική επίθεση στην ίδια τη Βασιλεύουσα το 860, η οποία απέτυχε στους στρατιωτικούς της στόχους, αλλά απέδωσε άλλους καρπούς. Σε επιστολή του Πατριάρχη Φωτίου το 866 προς τους λοιπούς Πατριάρχες της Ανατολής (PG 102:737) επισπιμαίνεται η ύπαρξη χριστιανών στο Κίεβο. Αργότερα, σημαντικό ρόλο στην προεργασία αυτή κατά την πιο καθοριστική της φάση διαδραμάτισε η βασίλισσα Όλγα, κατόπιν βαθύτητα προσωπικής επιλογής, η οποία οδήγησε τα πράγματα στο σημείο ωρίμανσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτό συνέβη παρότι πρώτα ο σύζυγός της Ιγόρ, κατόπιν ο γιος της Σβιατοσλάβος και αρχικώς ο ίδιος ο εγγονός της Βλαδίμηρος είχαν μεγάλη αντίδραση στο ζήτημα της νέας πίστης, την οποία και πολέμησαν με όλα τα μέσα. Ένα παιχνίδι αίγλης και διπλωματίας, που επισφραγίσθηκε με γάμο με την πριγκίπισσα Άννα, αδελφή του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄, ήταν το καθοριστικό για την τελική απόφαση και μεταστροφή του Βλαδίμηρου, μαζί και με μακρόχρονη εσωτερική διεργασία, που οδήγησε στο βάπτισμά του το 988, το οποίο σηματοδοτεί και το βάπτισμα του λαού του Κιέβου στον ποταμό Δνείπερο. Μετά τη βάπτισή του ο Βλαδίμηρος άλλαξε ριζικά τον τρόπο ζωής του. Και οι δύο, Όλγα και Βλαδίμηρος, θεωρούνται άγιοι και ισαπόστολοι.

Παρά την άνηση της εκκλησίας στο Κίεβο, τη συνεπικουρούμενη από αθρόα εισαγωγή Ελλήνων κληρικών, τεχνιτών και λογίων και ένα πολυπληθέστατο επιτελείο συνοδών και συνεργατών που συνόδευε την πριγκίπισσα Άννα, παρά την αυτοκρατορική υποστήριξη, την οικοδόμηση δύο περικαλλών ναών, την ίδρυση μονών (12 γυναικείων, 58 ανδρών, μεταξύ των οποίων και η περίφημη Πετσέροκαγια Λαύρα, δηλαδή Λαύρα των Σππλαιίων), τον οργανισμό των μεταφράσεων, τη χαρακτηριστική και υποδειγματική

οργάνωση ενός δικτύου κοινωνικής προνοίας και αλληλεγγύης, απαραίτητου για τα ευρωπαϊκά δεδομένα της εποχής, την οργάνωση της νομοθεσίας κατά τα ρωμαϊκά πρότυπα, το χάος της ρωσικής πραγματικότητας δεν ήταν εύκολο να τιθασευθεί.

Το βάπτισμα των Ρως σηματοδοτεί την απαρχή μιας εποχής για την τιθάσευση μιας αχανούς γεωγραφικής έκτασης σε μεγάλη ανοργανωσιά και πολιτική αστάθεια. Παρά το ότι η έναρξη συνδέεται προφανώς με την επιλογή του ηγεμόνα Βλαδίμηρου, του οποίου η πολιτική συνεχίστηκε και από τον γιο και διάδοχο του Γιαροσλάβο, η συνέχεια του ιεραποστολικού έργου συντελείται σε τόνους ιδιαίτερα χαμηλούς.

Η πρώτη περίοδος της ρωσικής ιεραποστολής (11^ο με 17^ο αι.) είναι η περισσότερο αυθόρμητη, αν και από τον 15^ο αι. και εξής μπαίνουν κάποια οργανωτικά θεμέλια. Οι επιδρομές και επιθέσεις εχθρικών φύλων στους Ρως του Κιέβου επί των διαδόχων του Γιαροσλάβου, οδηγούν τους τελευταίους σε μετοικεσία και εποικισμό βορειότερων περιοχών μέχρι το λιμάνι του Αρχαγγέλου και ανατολικότερων μέχρι τα Ουράλια. Οι έποικοι αυτοί ήταν οι καλύτεροι κήρυκες, που διέδωσαν τον χριστιανισμό στόμα με στόμα.

Μετά την κατάληψη και λεηλασία του Κιέβου από τους Μογγόλους το 1240, καταστρέφονται και πολλά μοναστήρια. Οι εναπομείναντες μοναχοί παίρνουν κι αυτοί το δρόμο της ξενιτείας και σκορπίζονται σε άλλες περιοχές. Γύρω από τα νεόδμητα κελιά και καταλύματα των μοναχών συγκεντρώνονται οικογένειες και σχηματίζονται οικισμοί, κάποιοι από τους οποίους εξελίσσονται σε χωριά.

Ο 14^{ος} αι. είναι και για τη Ρωσία αιώνας άνθησης του μοναχισμού, ενώ παράλληλα ανθεί και η ιεραποστολή με κέντρο τα μοναστήρια. Ανάμεσά τους σημαντικότατο το μοναστήρι του Βαλαάμ (Βάλαμο) στη λίμνη Λαντιόγκα, στη σημερινή Φινλανδία καθώς και το μοναστήρι Σολοβέτσκι στη λίμνη Ονέγκα. Τα μοναστήρια αυτά συνδυάζουν προσευχή και ιεραποστολή, μεταξύ άλλων και ανάμεσα στους Λάπωνες. Η μοναστική αυτή παράδοση συνεχίστηκε και τους επόμενους αιώνες. Έτσι, π.χ. το μοναστήρι Σολόβοκι στη Λευκή θάλασσα ιδρύθηκε τον 15^ο αι., και

το μοναστήρι Κύριλλου-Μπελοζέρσκι, στην όχθη της λίμνης Σιβέρσκογιε στο τέλος του 16^{ου} αι., ενώ από τους μοναχούς του συστάθηκαν σε έναν αιώνα άλλα δεκαεννιά μοναστήρια. Τον 14^ο αι. αξιόλογο ιεραποστολικό έργο αναπτύσσει στους Ζυριάνους ο άγιος Στέφανος της Περμ. Μετά τη μάχη του Κουλίκοβο το 1380, που ήταν το πρώτο μήνυμα για το τέλος του μογγολικού ζυγού, και τη Μεγάλη Παράταξη στον ποταμό Ούγκρα το 1480, όπου οι Ρώσοι κέρδι-

Χαιρετισμός του Πατριάρχου Αλεξανδρείας Θεοδώρου Β΄ με τον αρχηγό της φυλής Λάιτε στη Γκάνας, στο πλαίσιο των εορτασμών για τα 25 χρόνια της Ορθοδοξίας στην Γκάνα

σαν χωρίς μάχη, λόγω υποχώρησης των αντιπάλων τους, οι συνθήκες διαμορφώθηκαν διαφορετικά. Στη νέα αυτοσυνειδησία και αυτοπεποίθηση προσέθεσε, κατά μία έννοια, και η πτώση της Κωνσταντινούπολης, μετά

Ο μητροπολίτης Καμπάλας Ιωάννης σε επίσκεψή του στην Ορθόδοξη ιεραποστολή στο Μπουσούγκιου της Ουγκάντα (2012)

την οποίαν οι Ρώσοι αισθάνονται ως αποκλειστική την ευθύνη της βυζαντινής-ρωμαϊκής κληρονομιάς της χριστιανικής αυτοκρατορίας. Κατά συνέπεια, η ιεραποστολή αποκτά νέα βαρύτητα.

Τον 16^ο αι. και ακολούθως έχουμε ιεραποστολή στους Τσούσκους, με

απεσταλμένους από τη Μόσχα, ενώ μετά τη νίκη επί των Τατάρων και την κατάληψη του μουσουλμανικού Καζάν, ιδρύεται εκεί αρχιεπισκοπή το 1555 με πρώτο επίσκοπο τον ιεραπόστολο άγιο Γκούρι. Εκτός από την προσπάθεια για εκχριστιανισμό των Τατάρων, ιεραποστολικό έργο λαμβάνει χώρα και σε άλλα μη μουσουλμανικά φύλα, όπως Τσουβάσους, Μορντβίνους, Τσερεμίους και Βοτγιαίκους. Μικρότερη επιτυχία σημειώνεται μεταξύ των Τσερκέζων της Κριμαίας. Υπάρχουν

Ο μητροπολίτης Κέννας Μακάριος πραγματοποιεί το πρώτο μάθημα Κατήχησης στους ιθαγενείς της φυλής Τουρκάνα

και μάρτυρες, όπως ο επίσκοπος Μιχαήλ του Ριαζάν (1651-1656), ο οποίος μαρτύρησε κατά την τρίτη περιόδειά του μεταξύ Μορντβίνων και Τατάρων. Παράλληλα, άρχεται η ιεραποστολή στη Σιβηρία, με ίδρυση μητροπόλεως στην πόλη Τομπόλσκ και ακτίνα δράσης μέχρι τον Ειρηνικό ωκεανό. Με τον Μέγα Πέτρο (18^ο αι.) σηματοδοτείται η δεύτερη περίοδος της ρωσικής ιεραποστολής, η οποία με το εύρος και την οργάνωσή της προετοιμάζει τη μεγάλη ιεραποστολική εποποιία του 19^{ου} αι. (τρίτη περίοδος). Το ιεραποστολικό έργο εκτείνεται σε Δυτική και Ανατολική Σιβηρία, στους νομάδες Καλμούκους που τελικώς εγκαθίστανται στη νέα πόλη Σταυρούπολη, σε όλο το μήκος του ποταμού Βόλγα, στη χερσόνησο της Καμτσάτκας και απέναντι στην Αλάσκα (ΕΒΠ ΜΟΧΕ, λ. «Αλάσκα»). Τον 19^ο αι., επιπροσθέτως στα προηγούμενα και εκτός που καλύπτεται πλέον συστηματικά η συνόλη ρωσική επικράτεια, η ιεραποστολή βαθαίνει στην Κίνα και περνά και στην Ιαπωνία με τη μεγάλη μορφή του αγίου ιεραπόστολου Νικολάι Κασάκιν (ΕΒΠ 1988α και 1988β).

Η ιεραποστολική εποποιία έδωσε πολλούς αγίους ιεραπόστολους. Εκτός των προαναφερθέντων ας σημειώσου-

με ακόμα ενδεικτικά, όξι εξαντλητικά, τον Λεόντιο, απόστολο της χώρας του Ροστόβ (11^{ος} αι.), τον μάρτυρα Κούσκα (12^{ος} αι.), τον Φιλόθεο Λεσίνσκι, επίσκοπο Τομπόλσκ στη Σιβηρία (17^{ος}-18^{ος} αι.), τους Ιννοκέντιο Κουλοίσκι και Σωφρόνιο Κρισταλέβσκι, επισκόπους Ιρκούτσκ (ανατολική Σιβηρία 18^{ος} αι.), τους μοναχούς Ιουβενάλιο τον μάρτυρα (τέλη 18^{ου} αι.) και Γερμανό (αρχές 19^{ου} αι.) στην Αλάσκα· και βεβαίως μια από τις σημαντικότερες ιεραποστολικές προσωπικότητες της Ορθόδοξης εκκλησίας εν γένει, τον Ιννοκέντιο Βενιαμίνοφ (1797-1879). Αρχικώς έγγαμος ιεραπόστολος, με την οικογένεια στην πρώτη παγωμένη γραμμή του βορρά, εκτός από τις περιουσίες, κακουχίες και συμμετοχή στα πιο δύσκολα ιεραποστολικά μέτωπα, αργότερα διακόνησε επιτελικά και οργανωτικά ένα τεράστιο έργο από τη θέση του επισκόπου αρχικώς και εν συνέχεια αρχιεπισκόπου Καμτσάτκας. Το δε 1867, και ενώ ήθελε να αποσυρθεί, εξελέγη μητροπολίτης Μόσχας. Και από αυτήν τη θέση δημιούργησε ιδρύματα υποστήριξης του έργου της ιεραποστολής, μεταξύ των οποίων την περίφημη «Ορθόδοξη Ιεραποστολική Εταιρία», που αποδείχθηκε κεντρικό εργαλείο για την υλική και έμπυκη υποστήριξη των ιεραποστολικών μετώπων και τη διάδοση της ιεραποστολικής ιδέας.

Η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 ανέσχεσε πλέον τις ιεραποστολικές προσπάθειες εντός της σοβιετικής επικράτειας και βεβαίως και την τροφοδοσία σε ανθρώπινο δυναμικό και τη γενικότερη κάλυψη των υπερόριων ιεραποστολών. Τη δική τους ανεξάρτητη πορεία ακολούθησαν οι εκκλησίες της Κίνας, Κορέας, Ιαπωνίας, Αλάσκας (περισσότερα, όπως και για τα πρόσωπα των ιεραποστόλων, sv).

Η ρωσική ιεραποστολή αναμετρήθηκε με πολύ δύσκολες συνθήκες. Από τη μια, η γεωγραφική έκταση, ποικιλία, μορφολογία και κλιματολογία της αχανούς χώρας· από την άλλη, η ποικιλία των φυλών και των γλωσσών και ο αντίστοιχος μεταφραστικός μόχθος που απαιτείτο για τη σάρκωση του Ευαγγελίου σε όλες αυτές τις γλώσσες, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν προφορικές. Έπρεπε εκ του μηδενός να αναλυθεί η φθογγολογία, να δημιουργηθεί αλφάβητο, λεξικό,

γραμματική, συντακτικό κ.ο.κ. Η ποιικιλία, εξάλλου, των θρησκευμάτων που συναντούσαν οι ιεραπόστολοι τους οδηγούσε να γνωρίσουν βαθύτερα και να μελετήσουν έναν έκαστο των λαών ή και φυλών, συχνά νομαδικών, όπου εργάζονταν. Ποικιλόμορφη και κατά βάση επιφυλακτική ήταν και η στάση των φυλάρχων ή της φυσικής και θεσμικής ηγεσίας των λαών. Πέρα από τη φυσική αντίσταση στην εισαγωγή νέων ιδεών, εθίμων, νοοτροπιών, υπήρχαν ανησυχίες ενδεχόμενου σφετερισμού της εμπιστοσύνης είτε από το ίδιο το πρόσωπο του ιεραποστόλου, είτε από τις ρωσικές αρχές. Από την πλευρά των ιεραποστόλων οι ποικίλες ελλείψεις γίνονταν όλο και πιο φανερές, όταν το ιεραποστολικό έργο έπαψε να είναι μια αυθόρμητη περιστασιακή πρωτοβουλία, αλλά επικράτησε να καλύψει μια μεγάλη επικράτεια με συγκεκριμένη και σαφή σκοποθεσία. Τα σταδιακά βήματα που έγιναν στην κατεύθυνση της οργάνωσης απέδωσαν καρπούς. Η συνεργασία με το κράτος και την πολιτική εξουσία δεν ήταν βέβαια ίδιας ποιότητας σε όλες τις περιόδους. Εντούτοις, μια θεώρηση γενικά απαξιωτική νομίζουμε ότι δεν ανταποκρίνεται στα πράγματα. Αντιθέτως, είναι επηρεασμένη από μια σύγχρονη γενικότερη στάση εξατομίκευσης που δεν επιθυμεί καθόλου την εμπλοκή του κράτους στα θρησκευτικά πράγματα και κατ'επέκταση ενέχεται σε αναχρονισμούς και παραναγνώσεις της ιστορίας, εφόσον δεν εξετάζει επαρκώς το ζήτημα στο ιστορικό συγκείμενο. Μια δεύτερη αιτία αυτής της απαξίωσης είναι η συντελούμενη υπό την επίδραση του δυτικού προτύπου, όπου υπήρξε πράγματι αποικιοκρατικού τύπου ανάμειξη του κράτους στις ιεραποστολικές υποθέσεις. Στη ρωσική περίπτωση, με λιγοστές εξαιρέσεις, υπάρχει μια γενική αρχή συναλληλίας, με βάση την οποία οι θεολογικές ανάγκες και προτεραιότητες του ιεραποστολικού έργου αναγνωρίζονται σε μεγάλο βαθμό. Συχνά όμως το κράτος, σε επίπεδο μεσαίων τοπικών στελεχών δημιουργεί προσκόμματα στους ιεραποστόλους, εμμένοντας σε μια στεία γραφειοκρατία ως επί το πλείστον από νωθρότητα και διάθεση αποφυγής νέων θεμάτων και προβλημάτων. Οι ιεραπόστολοι με τη σειρά τους συχνά γίνονται η

φωνή των ιθαγενών ενάντια στην αυθαιρεσία και την εκμετάλλευση. Έτσι, είναι χαρακτηριστική η ρήξη των ιεραποστόλων με τους εμπόρους, οι οποίοι στην περίπτωση της Αλάσκας εκτελούσαν και χρέη διοίκησης (sv). Σε κάθε περίπτωση, το θέμα της επίδρασης των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας στο πεδίο της Ιεραποστολής χρήζει περισσότερης μελέτης.

Κυριακή της Ορθοδοξίας στο Χαράρε της Ζιμπάμπουε (2011)

IV. Σύγχρονη πραγματικότητα.

Αν η Οκτωβριανή επανάσταση ανέσχεσε το μεγαλειώδες έργο των ρωσικών ιεραποστόλων, οι Έλληνες επίσης δεν κατόρθωσαν να ανασυνταχθούν και να ανακαλύψουν την ιεραποστολική τους παράδοση, παρά μόνο μεταπολεμικά. Μετά τα 400 χρόνια οθωμανικής κυριαρχίας, τον επαναστατικό αγώνα για την απελευθέρωση, την προσπάθεια σύνταξης του νεοελληνικού κράτους, την περίοδο του Όθωνα με τις συνέπειές της στην Ορθοδοξία και ιδιαίτερα τον μοναχισμό, τους αγώνες για την εθνική ολοκλήρωση, τους Βαλκανικούς πολέμους, τον εθνικό διχασμό, τη Μικρασιατική Καταστροφή και τους δύο Παγκόσμιους πολέμους, άλλες προτεραιότητες κατέκλυζαν την ψυχή του Έλληνα. Συνάμα το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα προς το εξωτερικό οδήγησε πολλούς Έλληνες, που δεν ήταν εξάλλου διανοούμενοι ή λόγιοι, αλλά απλοί άνθρωποι, σε μια ενδοστρέφεια. Η ανάγκη προάσπισης ενός πολιτισμού και συντήρησής του από εξωτερικές επιδράσεις, οδήγησε σε μιαν αμυντική στάση περιχαράκωσης, που κάποτε έφτανε να πάρει το χαρακτήρα ενός εθελούσιου απομονωτισμού (ΑΓ, 2009, 53). Η στάση αυτή τείνει να χαρακτηρίζει και σήμερα την ελληνική κοινωνία. Όμως, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, άρχισαν δειλά δειλά τα πρώτα βήματα, που ήταν και απόμακρος απόχτος του International Missionary Conference

(Διεθνές Συνέδριο Ιεραποστολής) και ιδίως του 3^{ου}, που έλαβε χώρα στο Ταμπαράμ της Ινδίας το 1938. Ήταν ένα οικουμενικό συνέδριο, πρόδρομος του μόνιμου οργανισμού Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, αλλά εκεί οι Ορθόδοξοι ήρθαν ξανά σε επαφή με την εργώδη ιεραποστολική δραστηριότητα των άλλων εκκλησιών. Το θέμα μπήκε για τα καλά στη ζωή ορισμένων, λες και μόνο μια αφορμή ζητούσε για να αναδειχθεί. Οι συνθήκες είχαν ωριμάσει. Στο πλαίσιο του Συνδέσμου, της Παγκόσμιας Αδελφότητας Ορθοδόξων Νέων, ιδρύθηκε το 1961 στην Ελλάδα το Διορθόδοξο Κέντρο «Πορευθέντες» με πρωτεργάτες αυτής της προσπάθειας, τον νυν αρχιεπίσκοπο Αλβανίας Αναστάσιο (Γιαννουλάτο) και τον μετέπειτα καθηγητή Ιεραποστολικής στην Αθήνα Ηλία Βουλγαράκη. Το άκουσμα ήταν πρωτόκουστο, όπως ήδη τονίσαμε, καθώς η θεολογία μας τότε ήταν βαθιά ριζωμένη σε μια μιμητική

Στιγμιότυπο από την επίσκεψη του μητροπολίτη Γκνάβας Δαμασκηνού στην Ορθόδοξη Ιεραποστολή στην Ακτή του Ελεφαντιστού και τη Σιέρα Λεόνε (2009)

ακαδημαϊκή ακαμψία, στη μίζερια και τον εθνοκεντρισμό. Ιδρύθηκε το ιεραποστολικό περιοδικό *Πορευθέντες* (Go Ye), που κυκλοφορούσε ελληνικά και αγγλικά (1960-70), ενώ και άλλες ιδιωτικές πρωτοβουλίες συνέτειναν στην ίδια κατεύθυνση. Αργότερα, το 1967, μετά από πολυετείς αγώνες, ιδρύθηκε το Γραφείο Εξωτερικής Ιεραποστολής της Εκκλησίας της Ελλάδος, και από το 1981 εκδίδεται το εκλαϊκευτικό ιεραποστολικό περιοδικό *Πάντα τα Έθνη*, μέχρι και σήμερα, το οποίο συνιστά σημαντική πηγή ειδήσεων για την ιεραποστολή, αλλά μόνο σποραδικά στεγάζει σύντομα θεολογικά και θεωρητικά κείμενα. Σήμερα, εκτός από το προαναφερθέν κυκλοφορούν άλλα 6 ιεραποστολικά περιοδικά, τα οποία στηρίζουν επιμέρους ιεραποστολικά μέτωπα ανά τον κόσμο.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία έχασε μερικώς ιστορικά μια πολύ σημαντική ευκαιρία τη δεκαετία του 1960, όταν στο πλαίσιο των αντιαποικιοκρατικών απελευθερωτικών κινημάτων των λαών της Αφρικής, ήρθε επίσημα αίτημα από σημαντικές προσωπικότητες του αφρικανικού απελευθερωτικού αγώνα στην Ανατολική Αφρική, το κίνημα των Μάου-Μάου στην Κένυα και την Ουγκάντα, για σύνδεση των λαών αυτών με την Ορθόδοξη Εκκλησία. Κάπως έτσι ξεκίνησε η ιστορία της αφρικανικής Ορθοδοξίας, αν και όχι δίχως διαταγμούς και καθυστερήσεις (ΑΓ 2010, 165 κ.ε.). Πρωταγωνιστικό ρόλο μαζί με την Εκκλησία της Ελλάδος και της Κύπρου είχε το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής, υπό τη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονται οι χώρες αυτές. Ο πολυτίμος χρόνος που χάθηκε αρχικώς λόγω του ανέτοιμου να υποδεχθεί κανείς ένα τέτοιο αίτημα δεν μπόρεσε να αναπληρωθεί πλήρως αργότερα. Έτσι, στην Αφρική υπάρχουν ζωντανές Ορθόδοξες ιεραποστολές, αλλά καμμία δεν απέκτησε το χαρακτήρα λαϊκού και πλειοψηφικού ρεύματος. Πολύ πιο δυναμικά μπήκε στην Αφρική το ισλάμ, το οποίο και κερδίζει συνεχώς έδαφος. Αξιοσημείωτη είναι η Ορθόδοξη ιεραποστολική παρουσία στην Απω Ανατολή. Το 2004 η Εξουσία της Κορέας εξυψώνεται σε Μητρόπολη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, με δικαιοδοσία στη Β. και Ν. Κορέα και την Ιαπωνία. Η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει ριζώσει στην Κορέα και ασκεί ευρύτερη ακτινοβολία στην Απω Ανατολή. Κορεάτες ιερείς έχουν ήδη συμβάλει στην ανάπτυξη ιεραποστολικού έργου στην Ινδία, τις Φιλιππίνες, την Ινδονησία, όπου σήμερα υπάρχει αξιοσημείωτη παρουσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η πτώση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης τη δεκαετία του 1990, έθεσε νέες προτεραιότητες για ανασύνταξη και δράση μέσα στην ίδια την Ευρώπη. Εδώ αξίζει ιδίως να αναφερθεί η ιδιότυπη περίπτωση της Αλβανίας, όπου κάθε ίχνος θρησκευτικής ταυτότητας είχε εξαφανιστεί ολοσχερώς (βλ.λ. «Αλβανία»). Σήμερα, το έργο της ιεραποστολής συνεχίζεται σε όλες τις πειρώσεις. Μια τρέχουσα μερική εικόνα της ελληνικής συμμετοχής στο έργο της

ιεραποστολής, που είναι προφανώς μικρό υποσύνολο του συνόλου, μπορεί να αποκομίσει κανείς στην ιστοσελίδα του Γραφείου Εξωτερικής Ιεραποστολής της Αποστολικής Διακονίας Εκκλησίας της Ελλάδος (http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/mission/ierapostolh.asp?main=klimakia.htm). Και αυτή είναι μόνον η επίσημη όψη, καθώς δίπλα της φύονται και πολλές άλλες πρωτοβουλίες και επιμέρους προσπάθειες, σε μια συνεργασία ενός πιο επίσημου, σταθερού φορέα με την περισσότερο ευέλικτη αλλά αποσπασματική ιδιωτική πρωτοβουλία. Σημαντικότερο είναι και το έργο άλλων Ορθόδοξων Εκκλησιών. Ο αποχριστιανισμός της Ευρώπης, η εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης αλλά και η επί μακρόν σοβούσα οικονομική κρίση γεννούν νέες, επιτακτικές ανάγκες, που ενδέχεται μερικές να επαναπροσδιορίσουν το ιεραποστολικό έργο, όχι για να αλλοιώσουν την ουσία του, αλλά για να υπηρέτησουν καλύτερα τον σύγχρονο άνθρωπο με μια μεθοδολογία πιο προσιτή στη γλώσσα του, εφόσον η προσαρμογή στις εκάστοτε συνθήκες είναι ένα από τα μόνιμα χαρακτηριστικά της Ορθόδοξης ιεραποστολικής παράδοσης, που αποσκοπεί στην πληρότητα της ζωής.

V. Εποπόμενες για το παρόν και το μέλλον.

Η ιεραποστολή αποτελεί και απαρτίζει το πιο προκεχωρημένο φυλάκιο της εκκλησιαστικής ζωής και αντίστοιχα της θεολογίας. Είναι το σημείο συνάντησης της Εκκλησίας με τον κόσμο, μια συνάντηση δημιουργική, ανοιχτή, μια κοινωνία αγάπης. Ως συννοητική θεολογία και δράση υπόκειται σε μια σειρά ζητημάτων που τη βγαίνουν από τα όρια επεξεργασμένων βεβαιωτήτων και την καθιστούν ανοιχτή στην επίτευξη και επίδραση του Αγίου Πνεύματος. Μια τόσο σύνθετη πράξη θα ήταν χρήσιμο να επικουρείται από τον αναστοχασμό για την ίδια την πράξη. Μαζί με τη δράση, μια δράση σήμερα χωρίς ιδιαίτερη υποστήριξη και επαρκή χρηματοδότηση, με τα γνωρίσματα της εργασίας του μυρμηγκιού, που υπήρξε χαρακτηριστικό των Ορθόδοξων ιεραποστολών, καλό είναι να συμβαδίζει και η θεωρία, η επιστήμη, ο προβληματισμός, ο θεολογικός αναστοχασμός πάνω

στα ζητήματα της ιεραποστολής. Ζητούμενο στη σύγχρονη ιεραποστολή δεν είναι ένας υψηλός σε ποσότητα και ένταση ακτιβισμός, καρπός ενός ζήλου «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν», αλλά ένα

Ο μητροπολίτης Κορέας Αμβρόσιος σε επίσκεψή του στην Ορθόδοξη ιεραποστολή στη νήσο στη Lautoka των νήσων Φίτζι (2011)

έργο ποιότητας με μια μεθοδολογία ταιριαστή προς το μήνυμα που διακονεί και αντίστοιχη με την μορφή της Ορθόδοξης πίστης και ζωής. Ε.ΒΟΥΛ.

Βιβλιογραφία:

[ΑΓ] Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Μοναχοί και Ιεραποστολή κατά τους 4^ο και 9^ο Αιώνες*, Αθήνα: Ακρίτας 2008. *Ιεραποστολή στα Ίχνη του Χριστού: Θεολογικές Μελέτες και Ομιλίες*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 2009. *Εως Εσχάτου της Γης: Ιστορικά Ιεραποστολικά Μελετήματα*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 2009. *Στην Αφρική*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 2010. [Α-Κ-Κ] Ασπράκης, Α. - Κουτουράκης, Γ. - Καμαριανός, Ι., «Οι Εννοιές της Νεωτερικότητας και της Μετανεωτερικότητας και η Σχέση τους με τη Γνώση: Μια Κοινωνιολογική Προσέγγιση», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 15/60 (2011) 99-120. [JCA] Alexander, Jeffrey C., "Modern, Anti, Post, and Neo: How Social Theories Have Tried to Understand the "New World" of "Our Time", *Zeitschrift für Sociologie* 23/3 (1994) 165-197. [ΓΒ] Βαγιανός, Γ., *Το Ζήτημα του Βαπτισματος των Παλλακίων κατά την Έκτα των Ιππόλυτο Χριστιανική Γραμματεία: Ιεραποστολική και Ιστορική Θεώρηση*, διδ. διατρ., Αθήνα 1990. [ΠΒ] Βασιλειάδης, Π., *Ενόπτια και Μαρτυρία: Ορθόδοξη Χριστιανική Μαρτυρία και Διαθρησκευτικός Διάλογος*, Αθήνα: Επίκεντρο 2007. [ΕΠΠ] Βουλαράκης-Πισίνα, Ε., [1998α] «Σύντομη Ιστορία της Ρωσικής Ιεραποστολής», *Πάντα τα Έθνη* 28 (1988) 5-11. [1998β] «Οι φυλές της Ρωσίας και της Σιβηρίας στις οποίες κηρύχθηκε το Ευαγγέλιο», *Πάντα τα Έθνη* 28 (1988) 16-17. [1999α] «Ιεραποστολή και Τοπική Εκκλησία», *Πάντα τα Έθνη* 69 (1999) 3-5. [1999β] «Εσωτερική ή Εξωτερική Ιεραποστολή; Ξανακοιτάγμα ενός Παλιού Διλήμματος», *Πάντα τα Έθνη* 70 (1999) 8-9. «Μοναχισμός και Ιεραποστολή: Μια Σχέση Δημιουργικής Έντασης: Μελέτη στο Βίο, την Πολιτεία και τη Διδασκαλία του Αγίου Ιωάννη Χρυσόστομου», *Σύναξη* 78 (2001) 39-59. *Η Προσέγγιση των Εθνικών κατά τον Άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο*, Αθήνα: Μαΐστρος 2013. [ΗΒ] Βουλαράκης, Η., [1965] ΘΗΕ, λ. «Ιεραποστολή», τ. 6, 763-767. *Σύνομος Ιστορία της Επιστήμης της Ιεραποστολής*, Αθήνα 1969. *Αποφυγή Ασκήσεως Ιεραποστολής εις την Αρχαίαν Εκκλησίαν*, Αθήνα: Πορευθέντες 1970. *Η Ιεραποστολή κατά τα Ελληνικά Κείμενα από του 1821 μέχρι του 1917*, Αθήνα: Πορευθέντες 1971. *Αι Κατηχήσεις του Κυ-*

ρίλλου Ιεροσολύμων: *Ιεραποστολική Θεώρηση*, Θεσσαλονίκη: ΠΙΠΜ 1977. (- Κυριακίδης, Κ.), *Νερό από την Ερήμο: Ιεραποστολικές Ιστορίες από τη Ζωή των Μοναχών της Αρχαίας Εκκλησίας μας*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 2019. *1996- Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*, Αθήνα: Μαΐστρος 2007. [GB]

Ορθόδοξη ιεραποστολή στην Ανατολική Ιάβα

Bardy, G., *La Conversion au Christianisme durant les premiers siècles*, Paris: Aubier 1949. [JB] Bernhart, J., *Die Kirche in der Auflösung der Antiken Kultur*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1964. [DC] Constantellos, D.J., *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1968. [ND] Δημητριάδης, Ν.Φ., *Θεολογική και Θρησκευτική Θεώρηση του Διαθρησκευτικού Διαλόγου στη Σύγχρονη Ιεραποστολή*, διδ. διατρ., Θεσσαλονίκη 2009 (thesis.ekt.gr)[ED] Dodds, E.R., *Pagans and Christians in the Age of Anxiety: Some Aspects of Religious Experience from Marcus Aurelius to Augustine*, Cambridge: University Press 1968. [JG] Glazik, J., *Die russisch-orthodoxe Heidenmission seit Peter dem Grossen: Ein missionsgeschichtlicher Versuch nach russischen Quellen und Darstellungen*, Münster: Aschendorff 1954. *Die Islammission der Russisch-orthodoxen Kirche*, Münster: Aschendorff 1959. [AH] Harnack, A.v., *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1-2, 1924. [LH] Hertling, L., "Die Zahl der Christen zu Beginn des vierten Jahrhunderts", *ZKT* 58/2 (1934) 243-253. [TΘ] Θεοκρίτοφ, Τ., «Η Κοσμολογία της Ευχαριστίας: Ένας Γεωλόγος φωτίζει Άγνωστες Όψεις του Μυστηρίου των Μυστηρίων», *Βημόθυρο* 2-3 (2010) 72-76. IMFA Israel Ministry of Foreign Affairs, *About the Jewish Religion*, 2008 [επίσημο ιστολόγιο]. [JJ] Juster, J., *Les Juifs dans l'empire romain: Leur condition juridique, économique et sociale*, 1-2, Paris: Geuthner 1914. [IK] Καρμίνης, Ι., *Η Παγκοσμιοποίηση της εν Χριστώ Σωτηρίας*, Αθήνα 1981. [ΔΚ] Κυριάτος, Δ., *Επικρίσις: Η Κοινωνική Δομή των Χριστιανικών Κοινοτήτων από τον Πρώτο έως τον Τρίτο Αιώνα*, Αθήνα: Εστία 1992. [KLN] Noethlichs, K.-L., *Die gesetzgeberischen Maßnahmen der christlichen Kaiser des vierten Jahrhunderts gegen Häretiker, Heiden und Juden*, διδ. διατρ., Köln 1971. [ΔΠ] Πασσάκος, Δ.Κ., *Ευχαριστία και Ιεραποστολή: Κοινωνιολογικές Προϋποθέσεις της Παύλειας Θεολογίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1997. [ΑΠ] Παπαθανασίου, Θ.Ν., *Οι «Νόμοι των Ομηριτών»: Ιεραποστολική Προσέγγιση και Ιστορική-Νομική Συμβολή*, Αθήνα/Κομοτηνή: Σάκουλας 1994. *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται: Η Ιεραποστολή ως Ελπίδα και ως Εφιάλτης*, Αθήνα: Εν Πλω 2009. [ES] Smirnov, E., *A Short Account of the Historical Development and Present Position of Russian Orthodox Missions*, London: Rivingtons 1903 (επιανεκτ. Welshpool: Stylitel 1986, κ.α.). [JS] Stamoolis, J.J., *Eastern Orthodox Mission Theology Today*, New York: Maryknoll 1986.

Ιεραποστολική. Ι. Γενικά. Είναι ο επιστομιολογικός κλάδος της Θεολογίας

που ασχολείται με τη θεωρητική μελέτη του γεγονότος της ιεραποστολής. Ερευνά, προτείνει και περιγράφει συστηματικά τις θεολογικές εκείνες αρχές, που οφείλουν να εμπνέουν την ιεραποστολική πράξη. Συστηματοποιεί και εκφράζει την εμπειρία από τη σύγχρονη πράξη και την ιστορία της ιεραποστολής. Μελετά την ιστορία, την προσεγγίζει κριτικά, αλλά και εμπνέεται από αυτήν. Διατυπώνει μια ιεραποστολική δεοντολογία και μεθοδολογία. Συστηματοποιεί τα κριτήρια, με βάση τα οποία διακρίνει κανείς μεταξύ Παραδόσεων και παραδόσεων, θεολογίας και ηθών. Συμβάλλει στον διάλογο θεολογίας και πολιτισμών. Καλλιεργεί τη σπουδή των γλωσσών, των θρησκειών, των πολιτισμών. Αντιμετωπίζει θεμελιώδη ερωτήματα, που προκύπτουν κατά τη συνάντηση της χριστιανικής πίστης με τα θρησκευόμενα. Βρίσκεται στην αιχμή του διαλόγου. Μεταφέρει και συνδέει την εμπειρία των ιεραποστολών και της ιεραποστολικής πράξης γενικότερα.

II. Προϊστορία. α) Δύση. Αν εξαιρέσει κανείς την προδρομική αλλά πολυσύνθετη και αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του Καταλανού Ραϋμόνδου Λούλου, που μαζί με τις ιεραποστολές του προς τους μουσουλμάνους συνέγραψε και θεολογικά έργα για τη μεταστροφή τους, καθώς και των Εβραίων (RL [1275/] 1305), η πρώτη συστηματική θεωρητική ενασχόληση με την ιεραποστολή στον δυτικό κόσμο συνδέεται με τις μεγάλες ανακαλύψεις. Ο ίδιος ο Κολόμβος, χωρίς να είναι θεολόγος, στο έργο *Libro de las Profecias* (C 1502) ασχολείται με το θέμα της ιεραποστολής και προσπαθεί επί τη βάση του ευαγγελίου να αφυπνίσει την ιεραποστολική συνείδηση των συγχρόνων του. Εξάλλου, και ο Ολλανδός ανθρωπιστής Έρασμος (H 1535) υποστηρίζει με θεολογικότητα επιχειρήματα το έργο της ιεραποστολής. Από τους περισσότερους θεολόγους που συνέγραψαν την ίδια περίοδο ιεραποστολικά κείμενα, ο Νικόλαος Φέρμπερ ντε Χέρμπορν (NFH 1532) συγγράφει την πρώτη Ιεραποστολική Μεθοδολογία, ενώ ένα δεύτερο τρίτομο έργο του, δυστυχώς χάθηκε. Πατέρας της θεωρητικής ενασχόλησης με την ιεραποστολή θεωρείται ο Ισπανός Γιοζέ ντε Ακόστα, με σημαντικότερο έργο του για την ιεραποστολή το *De Promulgatione Evangelii apud Barbaros sive de Procuranda Indorum Salute* (JA